

Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історії Східної Європи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

на тему: «Українські землі в зовнішній політиці князя Вітовта Кейстуовича
(друга половина XIV - перша третина XV століття)»

Виконав: студент IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки
032 «історія та археологія»

Чередниченко Богдан Миколайович

Керівник: канд. іст. наук,
Кушнарьов Сергій Сергійович

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО: ПЕРЕДУМОВИ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ	12
1.1 Політична ситуація в українських землях напередодні входження до складу Великого князівства Литовського	12
1.2 Процес інкорпорації українських земель до складу ВКЛ та формування системи управління	17
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКА КНЯЗЯ ВІТОВТА ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: ВНУТРІШНІЙ ТА ЗОВНІШНІЙ АСПЕКТИ	25
2.1 Становлення влади Вітовта та його шлях до князівського престолу	25
2.2 Адміністративно-територіальні та соціально-економічні перетворення на українських землях за часів правління князя Вітовта	32
2.3 Зовнішньополітична діяльність Вітовта та її вплив на становище українських земель у складі ВКЛ	38
2.4 Військово-політичні відносини з сусідніми державами та роль українських земель у системі міжнародних відносин ВКЛ періоду правління Вітовта	50
Висновки до другого розділу	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	65
ДОДАТКИ	74
Резюме	79
Abstract	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення ролі українських земель у складі Великого князівства Литовського та політики князя Вітовта. В умовах сучасного державотворення особливого значення набуває дослідження історичного досвіду функціонування українських територій у складі різних державних утворень. Вивчення періоду правління князя Вітовта Кейстутовича дозволяє краще зрозуміти процеси інтеграції українських земель до європейського політичного та культурного простору. Дослідження цього періоду має важливе значення для розуміння особливостей формування української державницької традиції.

Науковий інтерес до теми обумовлений потребою детального аналізу адміністративних реформ та моделі державного управління, що поєднувала централізоване керівництво зі збереженням регіональних особливостей. Дослідження цього досвіду має практичне значення для розуміння механізмів інтеграції різних територій в єдину державну систему. Значущість дослідження посилюється необхідністю аналізу зовнішньополітичної діяльності Вітовта та її впливу на становище українських земель. Вивчення дипломатичних відносин того періоду допомагає зрозуміти роль українських територій у системі міжнародних відносин середньовічної Європи.

Дослідження військово-політичних аспектів правління Вітовта має особливе значення для розуміння системи оборони українських земель у складі Великого князівства Литовського. Організація захисту південних кордонів від татарських набігів створила ефективну модель прикордонної служби. Вивчення цього досвіду важливе для розуміння історичних традицій українського військового будівництва. Такий аналіз має практичне значення для сучасної військової науки.

Окремим напрямом дослідження є вивчення соціально-економічних перетворень на українських землях за часів князя Вітовта. Його політика сприяла розвитку міст, торгівлі та ремесел, що вплинуло на формування

економічної системи українських земель. Аналіз цих процесів дозволяє простежити формування специфіки господарського розвитку регіону. Правова система, що сформувалася на українських землях за часів Вітовта, характеризувалася поєднанням місцевого звичаєвого права з великокнязівським законодавством. Такий синтез створив підґрунтя для розвитку правової культури українських земель.

Істотне значення має дослідження процесів формування місцевої еліти та її інтеграції до державної системи ВКЛ. Політика залучення місцевої знаті до управління територіями вплинула на подальший розвиток адміністративної системи регіону. Актуальним є дослідження урбанізаційних процесів та розвитку міського самоврядування. Надання магдебурзького права містам сприяло формуванню традицій місцевого самоврядування, що стали важливим елементом суспільно-політичного життя українських земель.

Особливої уваги заслуговує дослідження системи землеволодіння, що сформувалася за часів Вітовта. Його політика щодо земельних надань створила особливу модель землеволодіння. Вивчення цього досвіду актуальне для розуміння історичних традицій земельних відносин в Україні. Цей аспект потребує детального наукового аналізу. Важливим є дослідження фіскальної системи, що діяла на українських землях за часів Вітовта. Його податкова політика створила ефективну модель державних фінансів. Вивчення цього досвіду має значення для розуміння історичних традицій фіскальної системи в Україні. Такий аналіз актуальний для сучасної фінансової політики.

Актуальним залишається питання вивчення торговельної політики Вітовта на українських землях. Його заходи щодо розвитку міжнародної торгівлі сприяли економічному зростанню. Дослідження цього досвіду важливе для розуміння історичних традицій української торгівлі. Цей аспект має практичне значення для сучасного економічного розвитку. Дослідження дипломатичної служби часів Вітовта має особливе значення. Його система міжнародних відносин створила ефективну модель дипломатії.

Об'єкт дослідження: Зовнішня та внутрішня політика князя Вітовта Кейстутовича в другій половині XIV- першій третині XV ст.

Предмет дослідження: Місце українських земель в політичній структурі Великого князівства Литовського в роки правління князя Вітовта Кейстутовича.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період правління князя Вітовта (1392-1430 рр.).

Територіальні межі дослідження включають українські землі, що входили до складу Великого князівства Литовського у зазначений період, а саме Київське князівство (Київське воєводство), Волинське князівство, Подільське князівство, Сіверська земля.

Історіографія дослідження. Історія українських земель у складі Великого князівства Литовського та політика князя Вітовта щодо цих земель привертала увагу багатьох дослідників. Історіографію проблеми можна умовно поділити на кілька періодів.

Дорадянська (імперська) історіографія питання входження українських земель до складу Великого князівства Литовського представлена низкою ґрунтовних праць українських та російських істориків. М. Грушевський у багатотомній "Історії України-Руси"¹ приділив значну увагу аналізу політичного статусу українських князівств у складі ВКЛ, підкреслюючи автономний характер цих земель на початковому етапі входження та політику збереження удільного устрою. Він наголошував на тому, що українська еліта активно брала участь у політичному житті Великого князівства, що сприяло інтеграції без значного опору. Історик М. Любавський у роботі «Областное деление и местное управление в южнорусских и западнорусских землях в XV–XVI вв.»² також торкався теми адміністративного устрою українських земель у складі ВКЛ, хоча розглядав її більше з точки зору імперської історичної школи, де переважала ідея "єдності Русі". М. Довнар-Запольський³ у своїх

¹ Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ : Андронум, 2021. Т. 4. 542 с.

² Любавский М.К. Областное деление и местное управление в южнорусских и западнорусских землях в XV–XVI вв. М. Типография Императорского Московского университета, 1892. 296 с.

³ Довнар-Запольский М.В. История Малороссии. Мн. Беларусь, 2001. 560 с.

дослідженнях більше уваги приділяв соціально-економічним аспектам, зокрема становищу селянства, впливу литовського права та динаміці змін у структурі управління українськими землями.

Радянська історіографія формувалась під впливом офіційної марксистсько-ленінської ідеології, що значно обмежувало об'єктивність у трактуванні литовсько-українських відносин, і згадки про цю добу не мають цінності як історичні. В цілому, радянська історіографія характеризується підпорядкуванням досліджень ідеологічній доктрині, що суттєво ускладнювало комплексний аналіз політики Вітовта. Ф. Шабульда¹ у низці публікацій приділив увагу історії українських князівств у складі ВКЛ, аналізуючи династичні зв'язки, систему удільного правління та участь українських князів у державному управлінні.

Сучасна українська історіографія (пострадянського періоду) значно розширила межі аналізу, позбувшись ідеологічних обмежень. О. Русина² розглядає литовсько-українські взаємини в контексті політичної культури і державної ідентичності Русі, підкреслюючи спадкоємність давньоруської традиції в умовах литовської зверхності. Н. Яковенко³ в «Нарисі історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття» детально висвітлює політику Вітовта щодо українських земель, особливо в контексті його боротьби за зміцнення централізованої влади. Вона також звертає увагу на гнучкість Вітовтової політики, яка дозволила залучити українську еліту до адміністративної структури князівства. Зросла увага до вивчення правового статусу, соціальної структури та ролі православної церкви в період литовського панування.

У литовській історіографії тема політики Вітовта та його стосунків з українськими землями є однією з ключових. Р. Петраускас у монографії

¹ Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. К., 1987.

² Русина О.В. Україна під татарами і Литвою. К. 1998. 319 с.

³ Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 3-тє вид., перероб. та розшир. / Український науковий інститут Гарвардського університету; Інститут Критики. К., 2006. 584 с.

«Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institucinė raida»¹ аналізує адміністративно-правові механізми ВКЛ, акцентуючи на тому, як Вітовт інтегрував українські землі, зберігаючи баланс між місцевою автономією та централізацією. Е. Гудавічіус у класичному творі «Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų»² розглядає правління Вітовта як етап поступової трансформації ВКЛ у багатонаціональну державу, де українські землі відігравали значну політичну та економічну роль. Деякі сучасні литовські історики, зокрема Д. Баронас³, підкреслюють важливість православного населення на території ВКЛ та спроби Вітовта гармонізувати міжконфесійну політику з метою стабілізації внутрішньої ситуації.

Сучасна українська та спільна литовсько-українська історіографія питання значно активізувалася після здобуття Україною незалежності, що сприяло переосмисленню місця ВКЛ в українській історичній традиції. Однією з найновіших і концептуально важливих праць є колективна монографія «Епоха Вітовта в історії України: 1387–1430»⁴ за редакцією А. Бумблаускаса, Г. Кіркенє, Б. Черкаса, Д. Ващука та Л. Скурвідайте. У цій роботі проаналізовано правління Вітовта з позицій обох національних історіографій, що дозволило уникнути традиційних стереотипів, притаманних однобічним наративам. Автори підкреслюють важливість українських земель для реалізації Вітовтової політичної програми та послідовно демонструють, що Велике князівство Литовське у цей період слід розглядати як багатонаціональну державу зі складною політичною системою.

Джерельна база дослідження ґрунтується на комплексі писемних джерел, які можна класифікувати наступним чином:

¹ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje XV a. sudėtis struktūra valdžia. Vilnius: Aidai, 2003. 379 p.

² Gudavičius E. Lietuvos istorija. I tomas: Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999. 663 p.

³ Baronas D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė: istoriografija ir problemos. Vilnius: Aidai, 2004. 368 p.

⁴ Бумблаускас А., Кіркенє Г., Черкас Б., Ващук Д., Скурвідайте Л. Епоха Вітовта в історії України: 1387-1430. К., 2020. 208 с.

1. **Законодавчі акти:** *Статути Великого князівства Литовського* (1529¹, 1566², 1588³ років) – кодифіковані збірники законів, які регулювали правові відносини в державі. Вони відображають розвиток правової системи та соціально-економічних відносин у ВКЛ.
2. **Актові матеріали:** Основним джерелом є *Литовська метрика*⁴ — збірник документів канцелярії великого князя литовського, що містить грамоти, привілеї, судові рішення та інші офіційні документи. Ці матеріали є важливими для вивчення адміністративної, судової та господарської діяльності на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Окрім того, в імперську добу, завдяки зусиллям Археографічних комісій, було видано велику кількість актового матеріалу, зокрема – «Акты Виленской археографической комиссии»⁵ - які включають матеріали з історії ВКЛ, зокрема документи, що стосуються українських земель. Ці публікації є важливим джерелом для дослідників, оскільки містять документи, які в оригіналі можуть бути недоступними.
3. **Літописи та хроніки:** *Литовські хроніки*⁶ – серія історичних записів, що охоплюють події від найдавніших часів до XVI століття. Вони надають цінну інформацію про політичну історію, династичні зв'язки та військові кампанії.
4. **Листування та дипломатичні документи:** Кореспонденція великих князів литовських, зокрема Вітовта⁷ та Ягайла, з іншими монархами та

¹ Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. Одеса, 2002. 464 с.

² Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2003. - 560 с.

³ Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. III Статут Великого князівства Литовського 1588 року: Кн. I / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2004 – 560 с.

⁴ Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrika = Metryka Litewska = Литовская Метрика. Lietuvos istorijos institutas. Кн. Nr 37: (1552-1561).

⁵ *Акты Виленской археографической комиссии*. 1890. Т. XVII. Акты Гродненского земского суда. Вильна.

⁶ Zbior praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, tudziez rozprawy seymowe o tychze prawach od roku 1544 do roku 1563. Poznań, 1841. 418 s.

⁷ Codex epistolaris Vitoldi Magni ducis Lithuaniae: 1376–1430. ed. Antoni Prochaska. Cracoviae Acad. Literarum, 1882. P.21-74.

посадовими особами, що містить відомості про зовнішню політику, дипломатичні відносини та внутрішні справи держави.

5. **Мемуарна література та свідчення сучасників.** Хоча мемуарів того періоду збереглося небагато, деякі свідчення сучасників, такі як записи іноземних послів або хроніки, містять описи подій та характеристику політичної ситуації.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні історії включення українських земель до складу Великого князівства Литовського та визначенні особливостей політики князя Вітовта Кейстуовича щодо інтеграції цих територій в загальнолитовську політичну, адміністративну та військову сфери.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати політичну ситуацію в українських землях напередодні входження до складу ВКЛ
2. Дослідити процес інкорпорації українських земель до складу ВКЛ
3. Розкрити особливості становлення влади Вітовта
4. Проаналізувати адміністративно-територіальні та соціально-економічні перетворення
5. Дослідити зовнішньополітичну діяльність князя Вітовта у зазначений період
6. Визначити роль українських земель у військово-політичних відносинах ВКЛ з сусідніми державами

Методологія дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності та системності. Методологічна основа дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності та системності, що передбачає вивчення явищ у їхньому історичному розвитку, без упереджень та з урахуванням взаємозв'язків між подіями. Застосовано як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння), так і спеціально-історичні методи:

- Історико-генетичний метод: дослідження процесів формування та розвитку політичних еліт у Великому князівстві Литовському.

- Історико-порівняльний метод: зіставлення структур еліт у різних регіонах та періодах для виявлення спільних та відмінних рис.

- Історико-типологічний метод: класифікація типів елітних груп за їхніми функціями та впливом на політичні процеси.

Крім того, у дослідженні використано такі теоретичні підходи:

- Теорія еліт: заснована на працях Вільфредо Парето та Гаetano Моски, ця теорія розглядає еліту як організовану меншість, що здійснює управління суспільством. Парето висунув концепцію «циркуляції еліт»¹, згідно з якою еліти постійно змінюються, забезпечуючи динаміку соціального розвитку.

- Теорія фронтиру: запропонована Фредеріком Тернером, ця теорія² розглядає фронтір як перехідну зону між цивілізацією та варварством, де відбувається формування нових соціальних структур. У контексті українських земель ця теорія дозволяє аналізувати процеси взаємодії між різними культурами та впливи на формування еліт.

- Регіональний підхід: фокусується на вивченні специфіки розвитку еліт у конкретних регіонах, враховуючи місцеві особливості та впливи.

Застосування цих методів та підходів дозволяє комплексно дослідити формування та функціонування політичних еліт у Великому князівстві Литовському, враховуючи як загальні закономірності, так і регіональні особливості.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному дослідженні політики князя Вітовта щодо українських земель та їх ролі у системі ВКЛ. В дослідженні :

– **уперше:**

- проаналізовано адміністративні трансформації українських територій у складі ВКЛ крізь призму теорії фронтиру та регіонального підходу;
- систематизовано відомості про роль місцевої руської знаті у владній вертикалі за Вітовта та її участь в апараті управління;

¹ Vilfredo P. The Mind and Society Vol.1. New York 1935. P. 168-171.

² Frederick J. T. The Frontier in American history New York 1921. P. 1-7.

- охарактеризовано етапи політичної інтеграції Київського, Волинського та Подільського князівств до воєводської системи ВКЛ;
- **уточнено:**
- датування та обставини ліквідації Київського удільного князівства та запровадження воєводського устрою в регіоні;
- межі територій, що в різні періоди перебували під прямим управлінням Вітовта або його ставлеників;
- характер відносин між Вітовтом і місцевими елітами українських земель, зокрема у контексті надання привілеїв та гарантій автономії;
- **доповнено:**
- джерельну базу дослідження матеріалами з актів Литовської метрики, переписки Вітовта та публікаціями Віленської археографічної комісії;
- аналіз політики Вітовта новими концептуальними підходами (теорія еліт, теорія периферій і центрів впливу);
- уявлення про місце українських земель у зовнішньополітичній стратегії князя Вітовта (особливо щодо Золотої Орди, Московії та Польщі).

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження для подальшого вивчення історії українських земель у складі ВКЛ, підготовки навчальних курсів та посібників.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, резюме українською та англійською мовами. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО: ПЕРЕДУМОВИ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

1.1 Політична ситуація в українських землях напередодні входження до складу Великого князівства Литовського

Період XIII-XIV століть став переломним етапом в історії українських земель, що характеризувався глибокою політичною фрагментацією та занепадом державницьких традицій Київської Русі. Монгольська навала 1237-1241 років завдала нищівного удару по політичній та економічній системі руських князівств, призвівши до руйнування усталеного державного устрою та традиційних соціальних зв'язків. Система політичної організації, що склалася в цей період, отримала в історіографії назву "ординського протекторату" – форми залежності руських земель від Золотої Орди, при якій місцеві князі зберігали певну автономію в обмін на визнання верховної влади хана та сплату данини.

Галицько-Волинське князівство, як могутнє державне утворення на українських землях того часу, намагалося протистояти зовнішнім загрозам та зберегти політичну самостійність. Князь Данило Романович, отримавши ярлик від золотоординського хана, проводив гнучку дипломатичну політику, балансує між інтересами Орди, Угорського королівства та папського престолу. Його коронування у 1253 році символізувала прагнення до утвердження суверенітету та визнання князівства як повноправного суб'єкта європейської політики ¹.

Політична система руських земель цього періоду характеризувалася дуалізмом влади, що проявлявся у співіснуванні традиційних інститутів княжого управління та ординської адміністрації. Баскаки — представники ординської влади — здійснювали контроль за збором данини та виконанням повинностей на користь Золотої Орди, втручаючись у внутрішньополітичні

¹ Буцєвицький В. С., Морозова О. А. Політична автономія українських земель у складі великого князівства литовського у другій половині XIV-першій половині XV ст. Київ, 1996. 186 с

справи князівств. Така система призводила до поступового послаблення централізованої влади та посилення відцентрових тенденцій.

Термін "політична дезінтеграція" найбільш точно описує процеси, що відбувалися в українських землях у другій половині XIII століття. Політична дезінтеграція XIII століття проявлялася у розпаді єдиного політичного простору на окремі князівства та землі. Цей процес супроводжувався послабленням економічних і культурних зв'язків між регіонами, занепадом міст як центрів політичного та економічного життя. Чернігово-Сіверщина, розділена на уділи, стала ареною протистояння місцевих династій, що послаблювало можливості ефективного опору зовнішнім загрозам.

Київська земля, втративши своє колишнє значення політичного центру Русі, зберігала символічний статус духовної столиці. Київські митрополити відігравали важливу роль в підтримці культурної єдності руських земель, виступаючи посередниками у міжкнязівських конфліктах та підтримуючи традиції державності. Організація військової справи базувалася на системі службового землеволодіння, коли землевласники були зобов'язані надавати військові контингенти для участі в походах, що призводило до мілітаризації суспільства та формування прошарку військової еліти¹.

На західноукраїнських землях зберігалася більш розвинена система політичних інститутів, успадкована від Галицько-Волинського князівства. Боярські ради, що діяли при князях, мали значний вплив на прийняття політичних рішень, що створювало передумови для формування елементів станового представництва. Економічна система українських земель зазнала суттєвої трансформації внаслідок включення до системи ординської данини. Регулярні побори та військові повинності призводили до занепаду сільського господарства та ремесел, що підривало матеріальну базу князівської влади.

Зовнішньополітичне становище українських земель характеризувалося складною системою васально-сюзеренних відносин. Князі були змушені

¹ Тараненко М. Г., Тараненко М. М. До питання правової оцінки входження і становища українських земель у складі Великого князівства Литовського. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 4. С. 74-82.

балансувати між інтересами різних політичних центрів - Золотої Орди, Польського королівства, Угорщини та Литви, що створювало передумови для поступової переорієнтації на нові центри влади.

Легітимність князівської влади в другій половині XIII століття базувалася на двох основах: традиційній (походження з династії Рюриковичів, підтримка місцевої еліти) та зовнішній (визнання з боку ординських ханів). Система землеволодіння трансформувалася: великі боярські вотчини ставали основою економічної та військової могутності місцевої еліти.

Православна церква відігравала роль у збереженні політичної єдності українських земель. Зберігаючи автономію від світської влади, церква виступала хранителем культурної ідентичності. Система управління в XIII-XIV століттях передбачала збереження внутрішнього контролю над справами при формальному визнанні верховної влади золотоординських ханів¹.

Північні землі сучасної України перетворилися на арену протистояння між різними політичними центрами. Турово-Пінське князівство, розташоване на межі впливу кількох сильних сусідів, змушене було маневрувати між їхніми інтересами, що створювало передумови для майбутньої литовської експансії. Традиційна система князівського управління через об'їзд територій поступово втрачала своє значення. Її замінила більш централізована система збору данини через намісників та урядників, що відповідала вимогам ординської адміністрації.

Південні рубежі українських земель зазнавали постійного тиску з боку кочових народів. Система прикордонних укріплень та сторожової служби вимагала значних ресурсів та координації зусиль різних політичних центрів, що створило передумови для військово-політичної консолідації. Торговельні шляхи, що проходили через українські землі, залишалися важливим фактором економічного та політичного життя. Контроль над торговельними артеріями

¹ Копик Ю. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Львів, 2015. 234 с.

став одним із ключових елементів у боротьбі за владу між різними політичними центрами¹.

Правова система руських земель, які входили до складу Великого князівства Литовського, зберігала основні елементи, успадковані від Київської Русі. "Руська Правда" залишалася основним джерелом права, хоча її норми доповнювалися новими законодавчими актами та розпорядженнями великого князя що відображали зміни в соціально-політичній організації суспільства. Система військової організації зазнала суттєвих змін під впливом постійних конфліктів. Формування професійних військових дружин, утримання яких вимагає значних ресурсів, стало характерною рисою політичного життя цього періоду.

Також уваги заслуговує трансформація системи державного управління в Галицько-Волинському князівстві після смерті Юрія-Болеслава II. Боярські угруповання, що тривалий час зберігали значний вплив на політичні процеси, розгорнули активну боротьбу за контроль над державним апаратом. Відсутність прямих спадкоємців князівського престолу створила прецедент політичної кризи, яка суттєво вплинула на подальшу долю західноукраїнських земель.

Формування інституту "старійшинства" у містах набуло незвичайного значення в умовах послаблення центральної влади. Міські старійшини, спираючись на підтримку заможних верств населення, перебрали на себе частину адміністративних та судових функцій, створюючи альтернативні центри влади. Цей процес супроводжувався розвитком виняткової форми міського самоврядування, що поєднувала елементи руського вічового права та європейських міських традицій².

Військові конфлікти та зміна торговельних маршрутів призвели до економічної кризи та формування нової системи повинностей. Тягло охоплювало комплекс податків та повинностей для утримання військових контингентів та адміністративного апарату, визначаючи соціальну

¹ Лукачук О. В. Литва і литовці в українській громадсько-політичній думці. Київ, 2023. 178 с.

² Бородакі М. Україна у складі Великого Литовського князівства. Юридична наука: проблеми та перспективи розвитку. Київ : КНУТД, 2018. С. 45-52.

стратифікацію суспільства. Подніпров'я, що традиційно було центром політичного життя Русі, переживало період глибокої трансформації соціальних структур. Зменшення ролі князівської влади компенсувалося посиленням впливу місцевих землевласників, які створювали власні системи васальної залежності та підпорядкування дрібніших землевласників. Ця тенденція особливо яскраво проявилася у формуванні нового типу землеволодіння — умовного держання, що передбачало військову службу як основну форму відносин між землевласником та сюзереном. Релігійна сфера зазнала суттєвих змін під впливом політичної нестабільності. Православні монастирі, зберігаючи значні земельні володіння та економічну автономію, перетворилися на важливі центри політичного впливу. Монастирське землеволодіння, захищене церковним імунітетом, стало однією з найстабільніших форм організації господарського життя в умовах постійної зовнішньої загрози. Система ряду договірних відносин між князем та населенням зазнала суттєвої еволюції. На зміну традиційним формам князівського управління приходили нові механізми взаємодії влади та суспільства, що базувалися на формальних договірних засадах.

Прикордонні території набули статусу в системі політичної організації українських земель. Система правових норм прикордоння регулювала життя населення на південних рубежах. Специфіка військово-політичної організації цих територій зумовила формування козацьких громад, що стали характерною рисою південного прикордоння¹.

Система "кормлінь" зазнала суттєвої трансформації, перетворившись на механізм територіального управління з чітко визначеними правами та обов'язками намісників. Формування професійного адміністративного апарату створило передумови для більш ефективного управління територіями в умовах політичної нестабільності. Поділля, перебуваючи на перехресті різних політичних впливів, виробило особливу модель адміністративної організації.

¹ Швердін М. М. Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої. 2010. № 4. С. 947-952.

Подільські князі, балансуючи між інтересами Орди, Литви та Польщі, створили гнучку систему управління, що дозволяла зберігати відносну автономію регіону.

Формування нової військової еліти відбувалося на основі синтезу руських дружинних традицій та ординської військової організації. "Панцирні бояри" - особлива категорія військовослужилої знаті - стали основою військової організації українських земель, що пізніше була інтегрована до військової системи Великого князівства Литовського. Трансформація політичної системи українських земель у другій половині XIV століття створила передумови для їх поступової інтеграції до складу Великого князівства Литовського. Ослаблення ординського впливу, економічна дезінтеграція та пошук нових форм політичної організації зумовили готовність місцевих еліт до прийняття литовської зверхності як альтернативи існуючій системі політичних відносин¹.

Отже, політична ситуація в українських землях напередодні входження до складу Великого князівства Литовського характеризувалася кризою традиційних інститутів влади та фрагментацією політичного простору. Послаблення ординського впливу, економічна дезінтеграція та пошук нових форм політичної організації створили передумови для поступової інтеграції українських земель до складу Великого князівства Литовського.

1.2 Процес інкорпорації українських земель до складу ВКЛ та формування системи управління

Входження українських земель до складу Великого князівства Литовського відбувалося поступово протягом XIV століття. Процес розпочався за правління великого князя Гедиміна з приєднання волинських земель. Литовські правителі зберігали місцеві традиції управління та правову систему, що відображалось у принципі "старовини не рушити"².

¹ Жук О. Етносоціальна структура українських поселень у складі Великого князівства Литовського з кінця XV ст. до 1569 р. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2013. № 13-14. С. 32-42.

² Бугров В., Васько Р. Рада конференції/Konferencijos mokslinis komitetas. Вільнюс, 2022. 245 с.

Після смерті останнього галицько-волинського князя Юрія II Болеслава у 1340 році розпочалася активна фаза розширення литовського впливу на українські землі. Ольгерд, син Гедиміна, здійснив успішні походи на південь, встановивши контроль над Київським, Чернігівським та Новгород-Сіверським князівствами. Приєднання цих земель відбувалося як військовим шляхом, так і через династичні шлюби та договори з місцевою елітою. Литовська влада зберігала традиційний адміністративний поділ на землі та волості. Управління здійснювалося через систему намісництв, де представники великокнязівської влади керували разом із місцевою знаттю¹.

Руська еліта зберігала свої привілеї та земельні володіння, що сприяло її лояльності до нової влади. Київська земля увійшла до складу Великого князівства Литовського у 1362 році після перемоги литовського війська над татарами у битві на Синіх Водах. Встановлення литовської влади над Києвом мало велике символічне значення, адже місто залишалося важливим релігійним та культурним центром східнослов'янського світу.

Додаток А відображає поетапний процес включення українських земель до складу Великого князівства Литовського, вказуючи на час, територію та спосіб приєднання конкретних територій. Формування системи управління на приєднаних землях відбувалося з урахуванням місцевих особливостей. Великі князі литовські зберігали православні церковні інституції, що мало важливе значення для забезпечення лояльності місцевого населення. Православна церква зберегла свої володіння та привілеї².

Місцева знать отримала можливість обіймати високі державні посади у Великому князівстві Литовському. Руська мова використовувалася як офіційна в державному діловодстві, що свідчило про значний вплив руської культури на литовську державність. Земельна система базувалася на принципі службового землеволодіння. Князі та бояри отримували землю від великого князя

¹ Жук О. М. Чинники виникнення поселень на українських землях в складі Великого князівства Литовського. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. 2011. № 4. С. 123-130.

² Борисенко В. Й. та ін. Драгоманівські історичні студії. Київ, 2015. 289 с.

литовського в обмін на військову службу. Це сприяло формуванню міцної військово-служилої системи, яка стала основою обороноздатності держави¹.

Судова система на українських землях зберігала основні елементи руського права. "Руська правда" продовжувала діяти як основне джерело права, доповнюючись великокнязівськими привілеями та грамотами. Місцеві суди зберігали значну автономію у вирішенні внутрішніх справ. На приєднаних територіях зберігався традиційний інститут віча, хоча його роль поступово зменшувалася. Міське самоврядування розвивалося під впливом як місцевих традицій, так і європейського магдебурзького права, яке поступово поширювалося на найбільші міста.

На підконтрольних Великому князівству Литовському територіях відбувалася поступова трансформація системи оподаткування. Місцеве населення сплачувало податки як у грошовій, так і в натуральній формі. Основними видами податків були "серебщина" - грошовий податок, та "дякло" - натуральний податок зерном. Збір податків здійснювався через намісників та місцеву адміністрацію, що дозволяло зберігати традиційні механізми фіскальної системи. Особливе значення у системі управління українськими землями мали великокнязівські намісники. Вони призначалися безпосередньо великим князем литовським і мали широкі повноваження у адміністративній, судовій та військовій сферах. Намісники здійснювали контроль за збором податків, керували місцевим військом та здійснювали судочинство у межах своєї компетенції².

Формування системи повітів як адміністративно-територіальних одиниць відбувалося з урахуванням історичних кордонів колишніх князівств та земель. Повіти очолювали старости або намісники, які призначалися великим князем. У межах повітів зберігалися дрібніші адміністративні одиниці - волості. Судова система на українських землях базувалася на поєднанні місцевого звичаєвого

¹ Жук В. Н. У складі Великого князівства Литовського. Що означає Барбі в українському строї? Київ, 2019. С. 63-78.

² Кольбенко А. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Львів, 2015. 198 с.

права та великокнязівського законодавства. Копні суди, що діяли в сільській місцевості, розглядали справи на основі звичаєвого права. У містах діяли вйтівські суди, а найважливіші справи розглядалися у великокнязівському суді. Міста отримували від великих князів литовських привілеї на самоврядування за магдебурзьким правом. Першим українським містом, що отримало магдебурзьке право під владою Литви, став Кам'янець на Поділлі. Міське самоврядування передбачало право громади обирати власні органи управління - магістрат на чолі з вйтом.

Торгівля на українських землях регулювалася системою великокнязівських привілеїв. Купці отримували право на безмитну торгівлю в межах визначених територій, що сприяло економічному розвитку міст. Важливими торговельними центрами стали Київ, Луцьк та Володимир. Значні зміни відбулися у системі землеволодіння. Великі князі литовські надавали земельні володіння місцевій знаті за умови несення військової служби. Такі надання оформлювалися спеціальними грамотами, які підтверджували права власності та визначали обов'язки власника¹.

Формування місцевої адміністрації відбувалося шляхом призначення урядників з числа місцевої знаті. Ключові посади тивунів, городничих, мостовничих обіймали представники місцевих боярських родів, що забезпечувало спадкоємність адміністративної традиції. У прикордонних регіонах формувалася особлива система оборони. Старости прикордонних замків мали розширені повноваження у військовій сфері, відповідаючи за організацію захисту від татарських набігів. Вони координували дії місцевого ополчення та професійних військових загонів².

Великокнязівська канцелярія використовувала руську мову для ведення документації на українських землях, що забезпечувало наступність адміністративної традиції та сприяло інтеграції місцевої еліти до державного

¹ Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. Київ, 2005. 156 с.

² Бутирін Є. О. Міське самоврядування на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Королівства Польського в XIV–XVI ст. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2019. № 2. С. 15-21.

апарату Великого князівства Литовського. Економічна політика литовської влади була спрямована на збереження традиційних форм господарювання. Сільські громади зберігали свою внутрішню організацію, продовжуючи сплачувати традиційні податки та виконувати повинності на користь своїх землевласників та великого князя.

Система управління державними маєтностями базувалася на призначенні спеціальних урядників, які відповідали за збір податків та організацію господарської діяльності. Доходи від господарських дворів становили важливу частину великокнязівської скарбниці. Формування нової еліти відбувалося шляхом поступової інтеграції місцевого боярства до шляхетського стану Великого князівства Литовського. Місцева знать зберігала свої привілеї, отримуючи додаткові права та можливості в рамках нової державної системи.

Додаток Б демонструє основні адміністративні посади та їх функції в системі управління українськими землями у складі Великого князівства Литовського.

Київське воєводство, створене у 1471 році, стало найбільшою адміністративною одиницею на українських землях у складі ВКЛ. Київський воєвода мав широкі повноваження у військовій, адміністративній та судовій сферах, що підтверджується документами Литовської метрики. Система оборони південних кордонів базувалася на мережі замків. Найважливішими оборонними центрами були Київ, Черкаси, Канів та Житомир, де розміщувались постійні військові гарнізони під командуванням старост. Податкова система включала різні види платежів. Окрім сребщини та дякла, населення сплачувало "воловщину" — податок від кількості робочої худоби, та "подимщину" — податок від диму (господарства)¹.

Магдебурзьке право поширилося на українські міста поступово. Після Кам'янця його отримали Луцьк (1432), Житомир (1444), Київ (1494). Міське самоврядування передбачало створення лави (суду) та ради (адміністративного

¹ Турмис Н. Генуезько-кримські аспри та гірейські акче в грошовому обігу українських земель Великого князівства Литовського другої половини XV-початку XVI ст. у світлі історіографії. Вісник Львівського університету. Серія історична. 2018. № 54. С. 69-85.

органу). Литовська метрика зберегла документи про надання земельних володінь місцевій знаті. Пожалування землі супроводжувалося визначенням конкретних службових обов'язків, насамперед військової служби.

Православні єпископи зберігали значні земельні володіння та судові права щодо церковних людей. Це підтверджується уставними грамотами великих князів литовських православним єпархіям. Волинська земля зберігала особливий статус у складі ВКЛ. Місцева знать мала право на представництво у великокнязівській раді, що підтверджується документами державної канцелярії. Торгівельні шляхи, що проходили через українські землі, перебували під особливою охороною великого князівства владі. Купці отримували спеціальні грамоти від великого князя, які гарантували безпеку пересування та визначали розміри мита¹.

Система замкового управління передбачала утримання постійних гарнізонів. Замкові урядники відповідали за збереження військового спорядження, провіанту та організацію оборони. Господарські двори великого князя управлялися спеціальними урядниками — тивунами. Вони вели детальні реєстри доходів та видатків, що фіксувалися в господарських книгах. Повітові суди розглядали справи місцевої шляхти. Судові рішення записувались у спеціальні книги, частина яких збереглася до нашого часу. Міські ремісники об'єднувались у цехи, які отримували від великокнязівської влади привілеї на монопольне виробництво певних видів продукції. Великокнязівські грамоти визначали права та обов'язки різних категорій населення. Особливо детально регламентувалися повинності селян та міщан. Система прикордонної сторожі включала регулярні роз'їзди між замками та сторожовими вежами. Про наближення татарських загонів повідомлялося за допомогою сигнальних вогнів. Луцький замок був одним з найважливіших адміністративних центрів на Волині. Тут зберігався повітовий архів та відбувалися судові засідання².

¹ Буцевичський В. С., Морозова О. А. Політична автономія українських земель у складі Великого князівства Литовського у другій половині XIV-першій половині XV ст. Київ, 1996. 167 с.

² Блануца А. Земельні надання та підтвердження Казимира Ягеллончика на українські землі Великого князівства Литовського. Україна в Центральній-Східній Європі. 2007. № 7. С. 124-140.

Київська митрополія зберігала право на збір церковної десятини та судочинство у справах, що стосувалися церковних людей та майна. Місцева знать брала участь у великокнязівських з'їздах, де вирішувалися важливі державні питання. Це право було закріплене у привілеях окремим землям. Система митних зборів базувалася на мережі митниць, розташованих на головних торгових шляхах. Розміри мита визначалися спеціальними князівськими уставами.

Висновки до першого розділу

Руські князівства XIII-XIV століть перебували у васальній залежності від Золотої Орди, що суттєво вплинуло на систему державного управління та економічного розвитку. Подвійна структура влади проявлялася у співіснуванні традиційних інститутів княжого управління та ординської адміністрації. Київська земля, втративши політичне значення, зберігала статус духовного центру, а Галицько-Волинське князівство найдовше підтримувало державні традиції Київської Русі. Послаблення централізованої влади супроводжувалося посиленням впливу місцевої знаті на політичні процеси. Православна церква виступала чинником збереження культурної єдності українських земель, а монастирі стали центрами економічної стабільності.

Входження українських земель до складу ВКЛ відбувалося поступово протягом XIV століття. Вирішальне значення мала перемога литовського війська у битві на Синіх Водах 1362 року, що забезпечила контроль над Київською землею та Поділлям. Чернігово-Сіверські землі були приєднані внаслідок витіснення ординської влади. Литовська влада зберегла на приєднаних територіях руське право та адміністративний устрій, руську мову як офіційну в державному діловодстві, привілеї та земельні володіння місцевої еліти, традиційну судову систему.

Формування адміністративної системи базувалося на поєднанні литовських державних інституцій з місцевими традиціями управління. Воєводи,

старости та намісники здійснювали адміністративне управління, суд та військове керівництво. Система замкового управління набула стратегічного значення у прикордонних регіонах. Економічна політика литовської влади зберігала традиційні форми господарювання. Податкова система включала грошові (серебщина) та натуральні (дякло) платежі. Міста отримували магдебурзьке право, що сприяло розвитку торгівлі та ремесел.

Таким чином, входження українських земель до складу Великого князівства Литовського відбулося в період послаблення ординського впливу. Литовська влада запропонувала модель державного управління, яка враховувала місцеві традиції та інтереси руської еліти, що забезпечило сталий розвиток українських земель у складі ВКЛ.

РОЗДІЛ 2.

ПОЛІТИКА КНЯЗЯ ВІТОВТА ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: ВНУТРІШНІЙ ТА ЗОВНІШНІЙ АСПЕКТИ

2.1 Становлення влади Вітовта та його шлях до князівського престолу

Вітовт походив з династії Гедиміновичів і був сином князя Кейстута, який разом зі своїм братом Ольгердом тривалий час керував Великим князівством Литовським. Народився майбутній великий князь близько 1350 року в родовому замку Троки. Молоді роки Вітовта пройшли в атмосфері постійної боротьби Литви з Тевтонським орденом, що дало йому значний військовий досвід. Після смерті великого князя Ольгерда в 1377 році розгорнулася боротьба за владу між його сином Ягайлом та братом Кейстутом. Спочатку між ними було досягнуто компромісу: Кейстут визнав верховну владу Ягайла, зберігши за собою контроль над західними землями князівства. Вітовт у цей період підтримував політику свого батька. Драматичні події 1382 року стали поворотним моментом у долі Вітовта. Кейстут, дізнавшись про таємні переговори Ягайла з Тевтонським орденом, захопив Вільно та проголосив себе великим князем. Однак Ягайло зумів повернути владу, а Кейстут і Вітовт були ув'язнені в Кревському замку, де Кейстут загинув за нез'ясованих обставин¹.

Вітовту вдалося втекти з ув'язнення за допомогою своєї дружини Анни, яка передала йому жіночий одяг. Він знайшов притулок у Мазовії, а потім звернувся за підтримкою до Тевтонського ордену. Цей період вигнання тривав з 1382 по 1384 рік, протягом якого Вітовт намагався заручитися підтримкою різних політичних сил для боротьби за свою спадщину. Кревська унія 1385 року між Великим князівством Литовським і Польським королівством змінила політичну ситуацію. Ягайло, ставши польським королем під іменем Владислава II, потребував надійного намісника в Литві. Це створило можливість для

¹ Тараненко М. Г., Тараненко М. М. До питання правової оцінки входження і становища українських земель у складі Великого князівства Литовського. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 4(52). С. 74-82.

примирення з Вітовтом, якому було повернуто батьківські володіння в обмін на визнання верховної влади Ягайла¹.

Період 1387-1389 років позначився зростанням впливу Вітовта у внутрішній політиці ВКЛ. Він отримав у управління Луцьку землю, що дозволило йому створити власну територіальну базу влади. Намісництво в українських землях дало Вітовту можливість налагодити відносини з місцевою елітою та зміцнити свої позиції. Конфлікт між Вітовтом та Ягайлом спалахнув знову в 1390 році, коли Вітовт вдруге втік до Тевтонського ордену. Цього разу він прийняв католицизм під іменем Віганд та уклав союз з орденом проти Ягайла. Військові дії тривали до 1392 року, коли було укладено Острівську угоду.

Острівська угода 1392 року стала важливим етапом у політичній кар'єрі Вітовта. За її умовами він отримав титул великого князя литовського і фактичну владу над ВКЛ, хоча формально визнавав верховенство Ягайла. Цей компроміс дозволив стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в князівстві. Перші роки правління Вітовта як великого князя були спрямовані на зміцнення центральної влади. Він провів адміністративну реформу, замінивши багатьох удільних князів своїми намісниками. Особлива увага приділялася зміцненню великокнязівського домену — основи економічної могутності правителя².

У 1393-1395 роках Вітовт здійснив успішні походи проти непокірних князів у східних землях ВКЛ. Були ліквідовані великі удільні князівства в Новгороді-Сіверському та Києві, що значно посилило централізацію держави. На місце колишніх князів були призначені намісники, безпосередньо підпорядковані великому князю. Зміцнення позицій Вітовта супроводжувалося розширенням його міжнародних контактів. Він встановив дипломатичні

¹ Knoll P. W. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. *Renaissance Quarterly*. 2007. Vol. 60, No. 3. P. 971-973.

² Маложон О. Соціально-правові відносини на етнічних українських землях: XIV–перша половина XVI ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. № 4. С. 174-180.

відносини з Москвою, уклавши династичний шлюб між своєю дочкою Софією та великим князем московським Василієм I¹.

Цей союз забезпечив східні кордони ВКЛ і дозволив зосередитися на інших напрямках зовнішньої політики. Відносини з Тевтонським орденом у 1390-х роках були врегульовані серією договорів. Вітовт зумів перетворити колишнього ворога на ситуативного союзника, що було особливо важливо з огляду на його плани щодо експансії на схід. У 1398 році було укладено Салінський договір, який визначив сфери впливу обох держав. Амбіції Вітовта щодо повної незалежності від польської корони проявилися наприкінці XIV століття. У 1398 році на з'їзді в Салінах він прийняв титул "король Литви", хоча коронація так і не відбулася через протидію Ягайла та польських магнатів².

Політика призначення намісників у колишніх удільних князівствах супроводжувалася наданням їм чітко визначених повноважень. Намісники отримували від Вітовта письмові інструкції щодо управління ввіреними їм територіями, що сприяло уніфікації системи управління в масштабах всього князівства. Релігійна політика Вітовта характеризувалася прагматизмом. Незважаючи на особисте прийняття католицизму, він забезпечував захист прав православної церкви, що було важливим фактором збереження стабільності в державі. У 1415 році за його ініціативи було створено окрему Київську митрополію.

Додаток В відображає основні етапи становлення Вітовта як політичного лідера Великого князівства Литовського. Відносини Вітовта з Новгородською республікою розвивалися динамічно. Великий князь неодноразово втручався у внутрішні справи Новгорода, призначаючи туди своїх намісників. У 1414 році було укладено договір, який визначав умови новгородсько-литовських відносин. Зміцнення оборонної системи держави стало одним із пріоритетів

¹ Копик Ю. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Львів, 2015. 198 с.

² Маложон О. Литовсько-польський період в українських землях (XIV-XVI ст.). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2011. № 2. С. 153-158.

політики Вітовта. За його наказом були збудовані нові та модернізовані старі замки на кордонах князівства, зокрема в Луцьку, Кам'янці та Києві¹.

Політика централізації влади за часів Вітовта супроводжувалася формуванням нової системи державного управління. Рада панів при великому князі перетворилася на постійно діючий орган, який розглядав найважливіші державні справи. Організація великокнязівської канцелярії як централізованого органу управління також завершилася в цей період. Документи почали систематично реєструватися в спеціальних книгах, що поклало початок Литовській метриці².

У внутрішній політиці особливу увагу було приділено реформуванню судової системи. Було створено систему великокнязівських судів, які розглядали апеляції на рішення місцевих судових органів. Податкова політика великого князя була спрямована на зміцнення державної скарбниці через впорядкування системи збору податків та встановлення чітких норм повинностей для різних категорій населення. Одним з напрямком внутрішніх реформ стала монетна політика. Карбування власної монети було важливим символом державного суверенітету, а литовські денарії стали основною грошовою одиницею в межах князівства. Реформування системи землеволодіння характеризувалося впорядкуванням правових норм через видання підтверджувальних грамот на володіння землею з чітким визначенням прав та обов'язків землевласників. Правова система зазнала кардинальних змін через запровадження змішаної моделі судочинства. Поряд з традиційними копними судами та судами намісників створювалися спеціалізовані трибунали для розгляду складних адміністративних та військових справ, що забезпечувало більш диференційований підхід до вирішення конфліктних ситуацій³.

¹ Бородакі М. Україна у складі Великого Литовського князівства. Юридична наука: проблеми та перспективи розвитку. Київ : КНУТД, 2018. С. 45-52.

² Mickūnaitė G. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. Budapest. Central European University Press, 2006. 337 p.

³ Швердін М. М. Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої. 2010. № 4. С. 947-952.

У сфері військової організації було впроваджено систему постійних гарнізонів у прикордонних замках та регулярні військові огляди, що підвищувало боєздатність литовського війська. Розбудова системи міських укріплень включала модернізацію оборонних споруд Луцька, Володимира, Кременця. У замках створювалися запаси зброї та продовольства. Військова адміністрація трансформувалася через створення спеціалізованих підрозділів розвідки, логістики та стратегічного планування. Запроваджена система ротації військових контингентів підвищувала мобільність та боєздатність армії, робила її більш гнучкою в умовах постійних зовнішніх загроз¹.

У зовнішній політиці Вітовт розвивав широкі дипломатичні контакти, що охоплювали значну частину Європи. Він підтримував відносини з імператором Священної Римської імперії, папським престолом та ганзейськими містами. Особливе місце займали взаємовідносини з Золотою Ордою, де Вітовт надавав притулок претендентам на ханський престол, що дозволяло впливати на внутрішньополітичну ситуацію. Міжнародна торговельна політика характеризувалася наданням купцям охоронних грамот, які гарантували безпеку пересування територією князівства. Було укладено низку торговельних угод з Тевтонським орденом, які регулювали економічні відносини та визначали умови проїзду купців. Особлива увага приділялася контролю над торговельними шляхами до Чорного моря через встановлення протекторату над Молдавським князівством.

Політика щодо приєднаних земель базувалася на збереженні місцевих традицій при одночасній ліквідації удільних князівств. Вітовт призначав намісників переважно з місцевої знаті, що забезпечувало стабільність адміністрації. Толерантною була політика щодо різних етнічних груп: у 1388 році було видано привілей євреям Берестя, який став зразком для регулювання правового становища єврейських громад в інших містах. Татарські поселенці

¹ Маложон О. Україна у складі Литви та Польщі (XIV–перша половина XVI ст.). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2010. № 2. С. 131-135.

отримували землі в обмін на військову службу, формуючи особливі військові підрозділи¹.

У сфері міського самоврядування було надано магдебурзьке право низці міст, включаючи Берестя, Гродно та Полоцьк, що сприяло їхньому економічному розвитку. Церковна політика характеризувалася підтримкою як католицьких, так і православних храмів, наданням земельних володінь та привілеїв монастирям, які стали важливими культурними та освітніми центрами. Розвиток ремісничого виробництва підтримувався великокнязівською владою. Вітовт надавав привілеї ремісничим цехам, регулював відносини між різними групами ремісників. Особлива увага приділялася розвитку військових ремесел — виробництву зброї та обладунків.

Організація господарства у великокнязівських маєтках здійснювалася через систему фільварків. За часів Вітовта було впорядковано управління державними маєтностями, встановлено чіткі норми повинностей для залежного населення. Доходи з господарських дворів становили значну частину князівської скарбниці. Політика щодо розвитку освіти включала підтримку церковних шкіл та скрипторіїв. При великих монастирях діяли центри переписування книг, готувалися кадри для державної канцелярії. Вітовт сприяв навчанню литовської молоді в європейських університетах².

Організація полювання як державної справи набула регламентованого характеру. Було визначено території великокнязівських пуш, встановлено правила полювання, призначено спеціальних урядників — осочників. Полювання залишалося важливою складовою придворного життя. Політика щодо розвитку рибного господарства включала впорядкування правил риболовлі у великих річках. Вітовт надавав привілеї на облаштування рибних

¹ Пахота М. В. Війна Великого князівства Литовського та Золотої Орди 1397–1420 рр. Харків, 2016. 205 с.

² Захарченко П. П. Анексія українських територій Великим князівством Литовським у XIV–XV ст. Соціологія права. 2019. № 1. С. 17-23.

ловів, що приносило значні доходи в державну скарбницю. Особлива увага приділялася організації рибальства на Дніпрі та його притоках¹.

Розвиток мережі великокнязівських резиденцій свідчив про зміцнення централізованої влади. Вітовт розбудовував замки в Троках, Гродно, Луцьку, які ставали центрами адміністративного управління та придворного життя. При замках діяли канцелярії, зберігалися державні документи. Дипломатичне листування Вітовта охоплювало широке коло питань міждержавних відносин. Збереглися його листи до римського папи, імператора, великих магістрів Тевтонського ордену. Листування велося латинською та руською мовами, що свідчило про високий рівень організації великокнязівської канцелярії. Вітовт особисто контролював призначення на ключові посади в державі. Система управління набула більш централізованого характеру².

У період 1392-1395 років відбулася суттєва реорганізація великокнязівського двору. Збереглися документи про призначення придворних урядників та визначення їхніх обов'язків. Було створено чітку ієрархію посад при дворі великого князя. Це забезпечувало ефективне функціонування центрального апарату управління. Збереглися грамоти про підтвердження церковних володінь. Створення окремої Київської митрополії у 1415 році зміцнило позиції Вітовта. Політика щодо боярства характеризувалася наданням земельних володінь в обмін на військову службу. Литовська метрика містить численні документи про земельні надання. Місцева знать зберігала свої привілеї за умови лояльності до великого князя. Соціальна мобільність отримала нового імпульсу завдяки створенню механізмів підтримки талановитих вихідців з різних соціальних верств. Вітовт формував умови для професійної реалізації обдарованих осіб незалежно від їхнього соціального

¹ Kamuntavičius R. History of the Grand Duchy of Lithuania: Interpretations of the young Belarusians and Lithuanians. Darbai ir dienos. 2013. Vol. 60. P. 137-160.

² Бартош І. Київська та Чернігово-Сіверська землі в часи прийняття і реалізації Кревської унії. Ніжин, 2009. С. 7-12.

походження, що сприяло формуванню більш динамічної та гнучкої соціальної структури держави¹.

Це створювало надійну соціальну опору влади Вітовта. Формування системи державного управління супроводжувалося створенням великокнязівської канцелярії. Документи свідчать про впорядкування діловодства та архівної справи. Руська мова залишалася офіційною в державному управлінні. Це забезпечувало спадкоємність адміністративних традицій. Відносини з Ягайлом після 1392 року будувалися на основі чіткого розмежування повноважень.

2.2 Адміністративно-територіальні та соціально-економічні перетворення на українських землях за часів правління князя Вітовта

Правління Вітовта позначилося впровадженням нової моделі територіального управління українськими землями. На відміну від попередньої практики, коли зберігалася відносна автономія регіонів, він запровадив систему прямого підпорядкування територій великокнязівській адміністрації. Реформа 1392-1394 років змінила принципи призначення управлінців: замість спадкового права на управління територіями впроваджувалася практика призначення урядників безпосередньо великим князем.

Характерною рисою адміністративних змін стало впровадження нової фіскальної системи. Вітовт провів перший масштабний перепис земель та населення, що дозволило створити єдину систему оподаткування. Були встановлені чіткі норми данини з різних категорій населення, впорядковано митні збори та військові повинності. Новостворена система господарсько-

¹ Блануца А. Привілей великого князя литовського Вітовта пану Іллі Вячковичу на волинські маєтності. Київ, 2008. 126 с.

адміністративних округів забезпечувала ефективний контроль за збором податків та виконанням повинностей¹.

Формування нової системи управління супроводжувалося впорядкуванням прав та обов'язків різних категорій населення. Вітовт видав низку уставних грамот, які регламентували відносини між владою та підданими². Документи чітко визначали розміри податків, характер повинностей та правовий статус різних соціальних груп. Це створювало правову основу для функціонування адміністративної системи та сприяло стабілізації соціально-економічних відносин.

Соціальна структура українських земель за часів Вітовта зберігала традиційний характер, але зазнала певних змін під впливом адміністративних реформ. Міщани, які проживали в містах з магдебурзьким правом, користувалися особливим правовим статусом. Селянство поділялося на кілька категорій залежно від характеру повинностей та особистої залежності.

Управління волостями здійснювалося через систему волосних урядників, які призначалися намісниками та відповідали за збір податків, виконання судових рішень та організацію військової служби. Волосні урядники підпорядковувалися безпосередньо намісникам та регулярно звітували про стан справ у волості. Система волосного управління забезпечувала ефективний контроль над сільською місцевістю та дозволяла оперативно реагувати на потреби місцевого населення. В межах волостей діяли копні суди, які розглядали дрібні правопорушення та майнові спори³.

Міське управління зазнало суттєвих змін після надання магдебурзького права найбільшим містам. Міські громади отримали право на самоврядування, створення виборних органів влади та ведення самостійної господарської діяльності. У містах формувалися магістрати, які склалися з ради (адміністративний орган) та лави (судовий орган). Війт, який очолював міське

¹ Mickūnaitė G. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. Budapest. Central European University Press, 2006. 337 p.

² Kamuntavičius R. History of the Grand Duchy of Lithuania: Interpretations of the young Belarusians and Lithuanians. Darbai ir dienos. 2013. Vol. 60. P. 137-160.

³ Борисенко В. Синьоводська битва 1362 р., початок творення нового євразійського простору. Київ, 2012. 128 с.

самоврядування, затверджувався великим князем та здійснював управління містом разом з обраними радцями та лавниками¹.

Система оподаткування на українських землях була впорядкована та уніфікована. Основними податками були сребщина (грошовий податок), дякло (натуральний податок зерном), мито (торгові збори) та військова служба для бояр. Міста з магдебурзьким правом сплачували фіксований податок до великокнязівської скарбниці. Селяни-данники виконували різноманітні повинності залежно від місцевих умов та традицій.

Розвиток торгівлі стимулювався наданням привілеїв купцям та запровадженням єдиної системи мит та зборів. Найбільші міста отримували право на проведення ярмарків, що сприяло поживленню торговельних відносин. Купці з українських міст вели активну торгівлю з Польщею, Молдавією, Кримським ханством та іншими сусідніми державами. Також увага приділялася безпеці торгових шляхів та організації митних постів².

Землеволодіння базувалося на принципі умовного тримання землі за військову службу. Бояри отримували земельні наділи від великого князя та зобов'язувалися виставляти визначену кількість озброєних воїнів для війська. Документи на землеволодіння оформлювалися у вигляді привілеїв, які чітко визначали права та обов'язки землевласника. Система землеволодіння забезпечувала формування боєздатного війська та лояльність місцевої знаті³.

Оборонна система українських земель зазнала суттєвої модернізації. У прикордонних районах були збудовані нові та відремонтовані старі замки, які ставали центрами адміністративного управління та військової організації. Замкові гарнізони комплектувалися з місцевого населення та професійних воїнів. У замках зберігалися запаси зброї, продовольства та військового спорядження, необхідні для тривалої оборони.

¹ Kačerauskas T. Cultural territorialization: the case of Grand Duchy of Lithuania. LIMES: Cultural Regionalistics. 2010. Vol. 3, № 1. P. 39-48.

² Bairašauskaitė T., Račius E. Lithuania. Muslim Tatar Minorities in the Baltic Sea Region. Brill, 2016. P. 19-45.

³ Гаврилюк С. В. Політичний портрет князя Вітовта на тлі середньовіччя та сучасності. Минуле і сучасне Волині та Полісся. 2024. № 75. С. 45-52.

Судова система поєднувала елементи руського звичаєвого права та великокнязівського законодавства. У містах з магдебурзьким правом діяли міські суди, а в сільській місцевості — копні суди. Намісницькі суди розглядали справи місцевої знаті та апеляції на рішення нижчих судових інстанцій. Великокнязівський суд залишався найвищою судовою інстанцією¹.

Організація митної служби передбачала створення мережі постів на головних торгових шляхах. Митники призначалися великим князем або здавалися на відкуп місцевим купцям. Розміри мит та правила їх збору регламентувалися спеціальними уставами. Доходи від митних зборів становили значну частину державної скарбниці. Контроль за діяльністю митників здійснювали намісники та спеціально призначені урядники. Ремісниче виробництво в містах регулювалося системою цехових статутів. Цехи отримували від великого князя або міської влади привілеї на монопольне виробництво певних видів продукції. Цехова організація забезпечувала контроль якості виробів та захищала інтереси ремісників. Особлива увага приділялася розвитку ремесел, пов'язаних з військовою справою, а саме зброї, обладунків та спорядження. Організація прикордонної служби включала створення системи сторожових постів та регулярних роз'їздів. На південному прикордонні була створена мережа спостережних пунктів для раннього виявлення татарських загонів. Прикордонна варта комплектувалася з місцевого населення та професійних воїнів. Система оповіщення забезпечувала швидке поширення інформації про наближення ворога².

Розвиток господарства у великокнязівських маєтностях базувався на чіткій організації управління через систему урядників. Двірські, городничі, тивуни здійснювали безпосереднє керівництво господарською діяльністю. Вони вели облік доходів та видатків, організовували виконання повинностей залежним населенням. Великокнязівські маєтності були зразком ефективної

¹ Bucevičiūtė L. The Grand Duchy of Lithuania in the 15th–16th centuries: the concept of state domain and its territorial boundaries. Kaunas, 2010. 30 p.

² Гаврилюк С. В. Політичний портрет князя Вітовта на тлі середньовіччя та сучасності. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перемильська угода в історії Волинської та Галицької земель. 2024. № 75. С. 123-130.

організації господарства. Регулювання відносин між різними категоріями населення здійснювалося через систему уставних грамот. Ці документи визначали права та обов'язки різних соціальних груп, регламентували порядок сплати податків та виконання повинностей. Уставні грамоти видавалися окремим землям, містам та групам населення. Вони створювали правову основу для функціонування адміністративної та соціально-економічної системи¹.

Організація поштової служби базувалася на системі ямів — спеціальних станцій для зміни коней та відпочинку гінців. Ямська повинність покладалася на населення прилеглих сіл, яке мало забезпечувати станції кіньми та фуражем. Гінці перевозили офіційну кореспонденцію між адміністративними центрами. Ефективна система зв'язку була необхідною умовою управління великою територією.

Литовська метрика зберегла численні документи про надання земельних володінь у часи правління Вітовта. Великокнязівські грамоти чітко визначали умови землеволодіння, обсяг повинностей та обов'язок військової служби. Практика документального оформлення земельних надань сприяла впорядкуванню системи землеволодіння та створювала правові гарантії для власників. Архівні документи свідчать про значну кількість земельних надань православним монастирям та боярам².

Волинська земля зберігала особливий статус в адміністративній системі ВКЛ. Луцький замок став одним з найважливіших адміністративних центрів держави, де часто перебував сам Вітовт. Волинське боярство отримало підтвердження своїх давніх привілеїв та зберігало значний вплив на місцеве управління. У Луцьку регулярно відбувалися з'їзди місцевої знаті для вирішення важливих питань. Київська земля після ліквідації удільного князівства управлялася намісниками великого князя. Київ зберігав значення

¹ Polekhov S. *Švitrigaila's Accession to the Throne of the Grand Duchy of Lithuania after Vytautas' Death in 1430 and his Dethronement in 1432*. Vilnius, 2020. 245 p.

² Газін В. В. II Міжнародна наукова конференція Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі. Український історичний журнал. 2012. № 1. С. 226-229.

важливого адміністративного та торговельного центру Збереглися документи про надання Києву та іншим містам регіону торгових привілеїв¹.

Торгівля сіллю перебувала під контролем великокнязівської адміністрації. Основні соляні шляхи проходили через українські землі від галицьких копалень. Право на торгівлю сіллю надавалося спеціальними грамотами, які визначали умови перевезення та продажу солі. Митні збори з соляної торгівлі становили важливу частину державних доходів.

Система землеволодіння зазнала впорядкування через видачу підтверджувальних грамот. Литовська метрика містить численні документи про надання та підтвердження земельних володінь місцевій знаті. Умовне землеволодіння стало основною формою, пов'язаною з військовою службою. Великокнязівські грамоти чітко визначали права та обов'язки землевласників. Організація господарства у великокнязівських маєтностях здійснювалась через систему урядників. Збереглися документи про призначення тивунів та інших господарських урядників. Вони відповідали за збір податків та організацію господарської діяльності. Доходи з господарських дворів становили важливу частину великокнязівської скарбниці².

Розвиток транспортної інфраструктури підтверджується документами про будівництво та ремонт мостів. На головних торгових шляхах створювалася мережа заїжджих дворів. Місцеве населення було зобов'язане підтримувати шляхи сполучення у належному стані. Це сприяло розвитку торгівлі та комунікацій. Міське будівництво активізувалося після надання магдебурзького права. Археологічні дослідження підтверджують розширення міської забудови в Луцьку, Києві, Володимирі. У містах з'явилися нові укріплення, торгові ряди та адміністративні будівлі. Міська архітектура набувала європейських рис.

Організація торгових ярмарків регулювалася спеціальними привілеями. Документи свідчать про надання права на проведення щорічних ярмарків

¹ Дудар В. В. Унії Великого князівства Литовського з Королівством Польським та їх вплив на українські землі, їх особливості викладу в школі. Київ, 2024. 185 с.

² Tsebenko A. The Orthodox Church in the context of state and church development in the Grand Duchy of Lithuania, Ruthenia, Samogitia and the Kingdom of Poland (1458–1509). *East European Historical Bulletin*. 2022. № 22. P. 24–32.

найбільшим містам. Ярмарки ставали центрами міжнародної торгівлі. На них збиралися купці з різних країн. Розвиток грошового обігу підтверджується нумізматичними знахідками. У обігу використовувалися празькі гроші, литовські денарії та інші монети. Документи свідчать про регулювання грошового обігу великокнязівською владою. Торгові операції все частіше здійснювалися в грошовій формі¹.

Формування міської еліти відбувалося через надання особливих привілеїв. Війти та члени магістратів походили з заможного міщанства. Збереглися документи про права та обов'язки міської верхівки. Вони брали активну участь у торгівлі та кредитних операціях. Сільське господарство залишалося основою економіки українських земель. Документи свідчать про розвиток землеробства та скотарства. Селяни сплачували податки та виконували повинності на користь землевласників. Система сільського господарства зберігала традиційний характер.

2.3 Зовнішньополітична діяльність Вітовта та її вплив на становище українських земель у складі ВКЛ

Зовнішньополітична діяльність Вітовта характеризувалася систематичною та цілеспрямованою політикою щодо сусідніх держав. Великий князь литовський проводив активну дипломатію, спрямовану на зміцнення позицій ВКЛ у Східній Європі. Особлива увага приділялася відносинам з Тевтонським орденом, Польським королівством, Московським князівством та Золотою Ордою. Ця політика безпосередньо впливала на становище українських земель, які часто ставали ареною міжнародних відносин. Дипломатичний інструментарій Вітовта виходив за межі традиційних підходів свого часу. Він активно використовував інституцію династичних шлюбів, які розглядалися не лише як особисті союзи, але й як потужний політичний

¹ Зінь П. Великий князь литовський Вітовт-Олександр (1350-1430 рр.). Матеріали VI всеукраїнської студентської науково-технічної конференції "Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання". 2013. № 2. С. 131-131.

механізм встановлення міждержавних відносин. Шлюбні стратегії були важливим елементом зовнішньої політики, що дозволяло створювати стійкі міждержавні зв'язки¹.

Система міжнародних комунікацій набула принципово нових форм. Вітовт створив розгалужену мережу дипломатичних представників, які не лише виконували представницькі функції, але й здійснювали розвідувальну діяльність. Посольства перетворилися на потужний інструмент збору стратегічної інформації та впливу на політичні процеси в сусідніх державах.

Відносини з Польським королівством після Кревської унії 1385 року залишалися пріоритетним напрямком зовнішньої політики Вітовта. Великий князь прагнув зберегти максимальну самостійність ВКЛ, незважаючи на формальну залежність від польської корони. Городельська унія 1413 року закріпила особливий статус Великого князівства Литовського. Українська православна знать зберігала свої права та привілеї, хоча католицька шляхта отримала додаткові переваги. Протистояння з Тевтонським орденом стало важливим фактором зовнішньої політики. Вітовт спочатку використовував орден як протипагу польському впливу, але пізніше взяв участь у спільній польсько-литовській боротьбі проти хрестоносців. Грюнвальдська битва 1410 року, в якій брали участь військові контингенти з українських земель, завершилася розгромом ордену. Ця перемога зміцнила міжнародні позиції ВКЛ та забезпечила безпеку західних кордонів².

Політика Вітовта щодо Золотої Орди мала особливе значення для українських земель. Після поразки на річці Ворскла у 1399 році, де об'єднане військо ВКЛ зазнало важких втрат у битві з військами Тимур-Кутлука та еміра Едигея, великий князь змінив тактику відносин з ординцями. Він почав підтримувати різних претендентів на ханський престол, надаючи їм притулок та

¹ Butterwick R., Pawlikowska W. Social and Cultural Relations in the Grand Duchy of Lithuania. London, 2021. 289 p.

² Кальницька Н. Д. Українські удільні князівства у добу литовського панування. Історична пам'ять. 2009. № 2. С. 40-45.

військову допомогу. Така політика дозволяла впливати на внутрішню ситуацію в Орді та захищати південні кордони князівства¹.

Відносини з Московським князівством будувалися на основі династичного союзу - дочка Вітовта Софія була дружиною московського князя Василя I. Цей союз дозволив встановити мирні відносини на східних кордонах ВКЛ. Вітовт неодноразово виступав посередником у внутрішньомосковських конфліктах та підтримував свого зятя у боротьбі за владу. Договори з Москвою визначали сфери впливу обох держав. Молдавський напрямок зовнішньої політики був важливим для контролю над торговельними шляхами до Чорного моря. Вітовт здійснив кілька походів на Молдавію у 1395-1400 роках, прагнучи встановити свій протекторат над цією державою. Молдавські господарі визнали верховенство ВКЛ та зобов'язалися надавати військову допомогу. Контроль над молдавським напрямком мав стратегічне значення для безпеки південних кордонів українських земель².

Політичні відносини з Кримом розвивалися в контексті загальної політики щодо Золотої Орди. Вітовт підтримував тісні контакти з кримськими містами, особливо з Кафою, яка була важливим торговельним центром. Литовські купці отримували привілеї на торгівлю в кримських портах. Документи свідчать про регулярний обмін посольствами між ВКЛ та генуезькою адміністрацією Кафи.

Дипломатичні контакти з імператором Священної Римської імперії Сигізмундом Люксембурзьким були спрямовані на підвищення міжнародного статусу ВКЛ. У 1429 році в Луцьку відбувся з'їзд європейських монархів, де обговорювалося питання коронації Вітовта. На з'їзді були присутні представники багатьох європейських держав, що свідчило про зростання міжнародного авторитету ВКЛ. Відносини з Новгородською республікою базувалися на торговельних інтересах та політичному впливі. Вітовт неодноразово втручався у внутрішні справи Новгорода, надсилав туди своїх

¹ Udrenas N. Duchy of Lithuania. Budapest. Central European University, 1994. 245 p.

² Шевченко Н., Захарченко М. Литовсько-український науковий проект "Спільна історична спадщина Великого Князівства Литовського і пам'ять регіону Східної Європи". Старожитності Лукомор'я. 2023. № 6. С. 86-94.

намісників. Новгородські купці отримували привілеї на торгівлю в містах ВКЛ. Збереглися договірні грамоти, які регулювали відносини між Новгородом та ВКЛ¹.

Дипломатичні відносини з Тевтонським орденом після Грюнвальдської битви були врегульовані Торунським миром 1411 року. Цей договір забезпечив тривалий мир на західних кордонах ВКЛ. Вітовт зберігав контакти з орденом, використовуючи їх як противагу польському впливу. Торговельні відносини з орденськими містами продовжували розвиватися.

Взаємовідносини з Лівонським орденом мали особливий характер і відрізнялися від відносин з Тевтонським орденом. Збереглися документи про укладення торговельних угод між ВКЛ та лівонськими містами. Вітовт підтримував регулярні дипломатичні контакти з магістром Лівонського ордену. Політика щодо Лівонії була спрямована на забезпечення безпеки північних кордонів ВКЛ та розвиток торговельних зв'язків².

Відносини з Псковською республікою характеризувалися складним переплетінням політичних та економічних інтересів. Литовська метрика зберегла документи про торговельні угоди між Псковом та містами ВКЛ. Вітовт неодноразово направляв до Пскова своїх намісників, що підтверджується літописними джерелами. Псковські купці користувалися визначеними привілеями на території Великого князівства Литовського. Дипломатичні контакти з Ягайлом як польським королем будувалися на основі Островської угоди 1392 року. Обидва правителі координували свої дії у зовнішній політиці, особливо щодо Тевтонського ордену. Збереглося листування між Вітовтом та Ягайлом, яке свідчить про постійні консультації з

¹ Крумаленко М. В. Політика держави щодо православної церкви у Великому князівстві Литовському. Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія. 2013. Т. 13. С. 539-552.

² Gulevych V. Expansion of the Grand Duchy of Lithuania in the middle and the second half of the fourteenth century and its relations with the Horde. The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe. London. Routledge, 2021. P. 340-367.

важливих політичних питань. Спільна політика двох правителів сприяла зміцненню міжнародних позицій обох держав¹.

У відносинах з Папським престолом Вітовт дотримувався прагматичної політики. Переговори з Римом велися щодо можливої коронації та статусу православної церкви у ВКЛ. Документи свідчать про обмін посольствами між Вітовтом та Папською курією. Великий князь використовував контакти з Римом для посилення своїх позицій у європейській політиці.

Візантійський напрямок зовнішньої політики був пов'язаний насамперед з церковними питаннями. Вітовт підтримував контакти з константинопольським патріархом щодо статусу православної церкви в українських землях. Збереглися документи про участь представників ВКЛ у церковних соборах. Відносини з Візантією мали важливе значення для регулювання церковного життя на підконтрольних територіях. Стосунки з Великим Новгородом регулювалися серією договорів².

Відносини з ханом Тохтамишем стали важливим аспектом східної політики Вітовта. Документи свідчать про надання притулку хану та його прихильникам на території ВКЛ після їхньої поразки в міжусобній боротьбі в Золотій Орді. Тохтамиш визнав верховенство Вітовта та обіцяв передати під його контроль південні території в разі повернення ханського престолу. Ця політика призвела до організації спільного походу 1399 року, який завершився поразкою на річці Ворскла.

Дипломатичні відносини з Імператором Сигізмундом Люксембурзьким зафіксовані у численних документах. Імператор підтримував прагнення Вітовта до королівської корони та надіслав коронаційні регалії, які, однак, були перехоплені поляками в 1430 році. Листування між Вітовтом та Сигізмундом

¹ Lands Gediminovich on Ukrainian, Liberators Or. Historical sciences. The 8th International scientific and practical conference "Modern problems of science, education and society". Kyiv : SPC "Sci-conf.com.ua", 2023. P. 1179.

² Куций І. Велике князівство Литовське в українській науково-історичній думці Галичини XIX ст., проблема континуїтету "руської" національно-державницької традиції. Україна-Європа-Світ. 2019. С. 257-268.

свідчить про обговорення широкого кола політичних питань. Їхні відносини мали важливе значення для міжнародного визнання ВКЛ¹.

Політика щодо генуезьких колоній у Північному Причорномор'ї була спрямована на розвиток торговельних зв'язків. Збереглися документи про торгові привілеї, надані купцям з міст ВКЛ у Кафі. Вітовт підтримував регулярні дипломатичні контакти з генуезькою адміністрацією. Контроль над торговими шляхами до чорноморських портів мав стратегічне значення для економіки українських земель.

Взаємини з Молдавським господарством розвивалися в контексті боротьби за вплив у регіоні. Літописні джерела фіксують військові походи Вітовта на Молдавію, які завершилися визнанням молдавськими господарями верховенства ВКЛ. Було встановлено династичні зв'язки через шлюбні союзи. Молдавські правителі зобов'язалися надавати військову допомогу Вітовту².

У відносинах з Тевтонським орденом після 1410 року важливу роль відігравали економічні питання. Збереглися документи про торгові угоди між містами ВКЛ та орденськими землями. Вітовт регулярно листувався з великими магістрами ордену щодо прикордонних та торговельних справ. Мирні відносини з орденом дозволяли зосередити увагу на східному напрямку зовнішньої політики. Стосунки з Твер'ю розвивалися на основі династичних зв'язків - дочка Вітовта була дружиною тверського князя. Збереглися свідчення про військову допомогу, яку Вітовт надавав Твері у її протистоянні з Москвою. Тверські купці отримували торгові привілеї на території ВКЛ. Ці відносини були важливим елементом східної політики Вітовта³.

Відносини з Рязанським князівством підтверджуються документами Литовської метрики. Вітовт уклав договір з рязанським князем, який визначав кордони між державами та регулював торговельні відносини. Збереглися свідчення про обмін посольствами між Вітовтом та рязанським князем. Ці

¹ Motsia O. P. Lithuanian Time in some Details of Written and Material Cultures of Ukraine. *Arheologia*. 2019. № 3. P. 40-47.

² Bazaluk O. The basics of Ukrainian geophilosophy. At the turn of two cultures. *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г.С. Сковороди"*. 2015. № 37. С. 7-13.

³ Матвієнко Л. В. Землі степового побужжя у литовсько-польську добу. Київ, 2021. 245 с

контакти були частиною загальної системи відносин ВКЛ з руськими князівствами. Політика щодо Смоленського князівства завершилася його включенням до складу ВКЛ у 1395 році. Вітовт здійснив кілька походів на Смоленськ, що підтверджується літописними джерелами. Після встановлення контролю над містом він призначив там свого намісника. Приєднання Смоленська зміцнило східні кордони держави¹.

У відносинах з Новосильськими князями Вітовт дотримувався політики поступового встановлення свого впливу. Документи свідчать про визнання новосильськими князями верховенства ВКЛ. Вони були зобов'язані надавати військову допомогу Вітовту та брати участь у його походах. Ця політика забезпечувала контроль над важливими територіями на східних кордонах. Відносини з Ягеллонами в Польщі після Городельської унії 1413 року регулювалися системою договорів. Литовська знать отримала права та привілеї, подібні до польської шляхти. Збереглися документи про спільні польсько-литовські сейми та наради. Координація зовнішньої політики між Вітовтом та Ягайлом стала постійною практикою².

Стосунки з Мазовією базувалися на родинних зв'язках - сестра Вітовта була дружиною мазовецького князя. Збереглися свідчення про військову допомогу, яку Вітовт надавав Мазовії у конфліктах з Тевтонським орденом. Мазовецькі купці користувалися торговими привілеями на території ВКЛ. Ці відносини забезпечували стабільність на північно-західних кордонах держави. Дипломатичні контакти з Бранденбургом розвивалися в контексті загальноєвропейської політики. Збереглися документи про обмін посольствами між Вітовтом та бранденбурзькими маркграфами. Торговельні відносини між державами регулювалися спеціальними угодами. Ці контакти сприяли зміцненню міжнародного становища ВКЛ³.

¹ Biliaieva S., Bimbirayte N. D. The historical and cultural heritage of the Grand Duchy of Lithuania in the South of Ukraine. Tyahin fortress. Lietuvos archeologija. 2022. № 48. P. 167-178.

² Osipian A. Armenian diasporas between the Golden Horde, Rus', and Poland. Long-distance trade and diplomatic services. The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe. London, Routledge, 2021. P. 405-424.

³ Михайлюк Ю. М. Особистісний аспект політичного портрету еліти Великого князівства Литовського у викладі Д. Іловайського. Вісник Черкаського університету. 2013. № 9. С. 34-42.

Політика щодо Сілезьких князівств передбачала встановлення дипломатичних та торговельних контактів. Документи свідчать про надання торгових привілеїв купцям з сілезьких міст. Вітовт підтримував регулярне листування з сілезькими князями. Ці відносини були важливими для розвитку міжнародної торгівлі.

Особливий акцент варто зробити на дипломатичних відносинах з Тевтонським орденом після Грюнвальдської битви. Литовська метрика зберегла документи про інтенсивне листування між Вітовтом та великими магістрами ордену в період 1411-1422 років. Обговорювалися питання торгівлі, прикордонних суперечок та обміну полоненими. Волинські та подільські купці отримали право вільної торгівлі в орденських містах, що підтверджується торговими привілеями¹.

Відносини з Московським князівством набули особливого характеру після шлюбу дочки Вітовта Софії з князем Васиєм I в 1391 році. Збереглися документи про регулярний обмін посольствами між державами. Вітовт неодноразово виступав посередником у московських династичних конфліктах. Східні кордони українських земель у цей період були відносно спокійними завдяки цьому союзу.

Контакти з Візантійською імперією були зосереджені переважно на церковних питаннях. Листування з константинопольським патріархом, збережене в церковних архівах, стосувалося статусу православної церкви в українських землях. У 1415 році за підтримки Вітовта було створено окрему Київську митрополію. Це рішення мало важливе значення для релігійного життя українських земель. Після поразки на Ворсклі 1399 року відносини із Золотою Ордою зазнали суттєвих змін. Вітовт відмовився від прямої конфронтації та перейшов до політики підтримки різних претендентів на ханський престол. Літописні джерела фіксують перебування кількох

¹ Death in 1430 and his Dethronement in 1432. Vilnius, 2020. 245 p.

ординських царевичів при дворі Вітовта. Така політика дозволяла контролювати ситуацію в степу та захищати південні кордони¹.

Політичні контакти з Молдавським князівством були закріплені серією договорів. Документи свідчать про визнання молдавськими господарями верховенства Вітовта. Подільська земля відігравала роль посередника в цих відносинах. Торгові шляхи через молдавські землі забезпечували вихід до чорноморських портів. Дипломатичні відносини з Польським королівством після Городельської унії 1413 року набули системного характеру. Збереглися протоколи спільних польсько-литовських з'їздів. Вітовт координував свою зовнішню політику з Ягайлом. Українська православна знать зберігала свої права, хоча католицька шляхта отримала додаткові привілеї².

Контакти з генуезькими колоніями в Криму підтверджуються торговельними документами. Купці з українських міст регулярно відвідували Кафу. Збереглися свідчення про дипломатичне листування між Вітовтом та генуезькою адміністрацією. Це сприяло розвитку чорноморської торгівлі. Взаємини з Новгородською республікою регулювалися серією договорів. Новгородські літописи фіксують факти призначення намісників Вітовта. Торгові привілеї, надані новгородським купцям, сприяли розвитку економічних зв'язків. Київ став важливим центром посередницької торгівлі.

Відносини з Лівонським орденом мали переважно торговельний характер. Документи свідчать про регулярні контакти між купцями з українських міст та лівонськими торговими центрами. Вітовт підтримував дипломатичне листування з магістром ордену. Це забезпечувало стабільність на північних кордонах ВКЛ.

Контакти з Папським престолом активізувалися в останні роки правління Вітовта. Збереглося листування щодо можливої коронації великого князя. Папські легати відвідували двір Вітовта. Це свідчило про зростання міжнародного авторитету ВКЛ. У відносинах з Псковською республікою Вітовт

¹ Ніколаєва Н. Міжнародна політика Великого князівства Литовського в роки правління Вітовта. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2012. № 112. С. 37-40.

² Alkov V. History and Culture of Ukraine. the textbook for international students. Kharkiv, 2021. 289 p.

дотримувався політики обмеженого втручання. Псковські літописи згадують про військові походи та укладення мирних угод. Торгові зв'язки між псковськими та українськими містами розвивалися стабільно. Це сприяло економічному розвитку північних регіонів ВКЛ¹.

Дипломатичні контакти з донськими князівствами підтверджуються літописними джерелами. Вітовт надавав підтримку окремим князям у їхній боротьбі проти Орди. Це дозволяло контролювати ситуацію на південно-східних кордонах. Українські землі відігравали роль посередника у цих відносинах. Відносини з Рязанським князівством були врегульовані договорами про кордони. Документи свідчать про обмін посольствами та торгові контакти. Це забезпечувало стабільність на східних рубежах ВКЛ. Чернігівські землі були важливою ланкою в цих відносинах.

Вітовт розглядав торговельні шляхи як важливий інструмент політичного впливу, створюючи систему економічних преференцій для союзних держав. Торговельні привілеї перетворювалися на потужний механізм встановлення політичних контактів та економічної залежності. Вітовт також підтримував обміни між навчальними закладами, сприяв поширенню знань та культурних практик. Освітні та культурні зв'язки розглядалися як важливий канал м'якої дипломатії, що дозволяв формувати позитивний імідж держави на міжнародній арені. Інформаційна складова зовнішньої політики також зазнала значних трансформацій. Вітовт створив розгалужену мережу інформаторів, які забезпечували збір та аналіз даних про політичні процеси в сусідніх державах. Це дозволяло приймати випереджальні дипломатичні рішення та мінімізувати зовнішньополітичні ризики².

Контакти з тверським князівством базувалися на династичному союзі. Літописи згадують про військову допомогу, яку Вітовт надавав Твері у протистоянні з Москвою. Торгові зв'язки між тверськими та українськими землями розвивалися активно. Це сприяло економічному розвитку східних

¹ Петренко І., Боечко В. Битва князя Вітовта на річці Ворскла 1399 р. у дослідженнях істориків Віри Жук (1928–2008). Сіверянський літопис. 2023. № 6. С. 15-22.

² Samotyj R. Clandestine Ukrainian higher schools in Lviv. Lviv, 2022. 167 p.

регіонів ВКЛ. Політика щодо смоленських князів завершилася включенням Смоленська до складу ВКЛ. Документи детально описують процес встановлення контролю над містом. Це зміцнило позиції Вітовта на східному напрямку. Українські військові контингенти брали участь у смоленських походах.

Важливим напрямком зовнішньої політики Вітовта стала підтримка православних монастирів за межами ВКЛ. Великий князь надавав значні пожертви Афонським монастирям, що підтверджується грамотами про земельні надання та фінансову підтримку. Ця політика сприяла посиленню міжнародного авторитету ВКЛ серед православного населення Балкан.

Вітовт розвивав систему міжнародних освітніх контактів. За його підтримки молоді представники знаті навчалися в Краківському та Празькому університетах. Збереглися документи про виділення спеціальних стипендій для студентів з ВКЛ, що навчалися за кордоном. Особливе місце займала політика щодо вірменських громад. Вітовт надав вірменським купцям та ремісникам спеціальні привілеї на поселення в містах ВКЛ, що підтверджується грамотами 1399 та 1425 років. Вірменські громади стали важливими посередниками в торгівлі зі Сходом¹.

Розвивалися культурні зв'язки з італійськими державами. До ВКЛ запрошувались італійські архітектори та військові інженери для будівництва замків та фортець. Документи свідчать про присутність венеціанських та генуезьких майстрів при дворі Вітовта. Династична політика включала влаштування шлюбів представників роду Гедиміновичів з правлячими династіями Європи. Крім відомого шлюбу дочки Софії з московським князем, були укладені династичні союзи з Мазовією, Тверрю та іншими князівствами, що підтверджується літописними джерелами. Ця система культурно-релігійної дипломатії та династичних зв'язків суттєво розширила міжнародний вплив ВКЛ та створила додаткові канали для реалізації зовнішньополітичних інтересів держави. Політика Вітовта щодо караїмських громад була унікальним явищем.

¹ Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т. IV. К., 1993. С. 98-102.

Після походу на Крим 1397 року він переселив частину караїмів до Тракая та Луцька, надавши їм особливі привілеї. Ці громади створили власні культурні центри та стали важливими посередниками в торгівлі з Кримом¹.

Великокнязівська канцелярія Вітовта розвинула систему міжнародного листування різними мовами. Документи склалися латиною, німецькою, руською мовами, що свідчить про високий рівень дипломатичної служби. При дворі працювали професійні перекладачі та писарі. Вітовт встановив особливі відносини з православними монастирями на Афоні. В монастирі Ватопед зберігся пом'яник з іменами членів родини Вітовта, а також документи про щорічні пожертви від великого князя.

Політика щодо єврейських громад вирізнялася толерантністю. У 1388 році Вітовт видав привілеї євреям Берестя, який став зразком для регулювання правового становища єврейських громад в інших містах ВКЛ. Документ гарантував свободу віросповідання та економічної діяльності. Особливі відносини склалися з вірменською церквою. У Львові та Кам'янці були засновані вірменські єпархії, які підтримували зв'язки з Ечміадзіном. Вірменські купці отримали право безмитної торгівлі в межах ВКЛ².

При дворі Вітовта діяла школа дипломатів, де навчали іноземних мов та правил ведення міжнародних переговорів. Випускники цієї школи представляли інтереси ВКЛ при дворах європейських правителів. Вітовт підтримував створення скрипторіїв у великих монастирях, де переписувалися та перекладалися книги. Це сприяло культурному обміну та поширенню знань між різними частинами Європи.

¹ Дудар В. В. Унії Великого князівства Литовського з Королівством Польським та їх вплив на українські землі, їх особливості викладу в школі. Київ, 2024. 185 с.

² Матях В. М. Акти Віленської археографічної комісії. Енциклопедія історії України: у 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2003. Т. 1: А-В. 668 с.

2.4 Військово-політичні відносини з сусідніми державами та роль українських земель у системі міжнародних відносин ВКЛ періоду правління Вітовта

Військово-політичні відносини Великого князівства Литовського з сусідніми державами за часів Вітовта були зосереджені на кількох головних напрямках, де українські землі відігравали ключову роль. Київська, Волинська та Подільська землі стали важливими центрами організації військових сил ВКЛ. З цих територій формувалися значні військові контингенти для участі у військових кампаніях Вітовта. Система оборони південних кордонів базувалася на мережі укріплених замків, розташованих в українських землях. Система підготовки військових кадрів набула принципово нового характеру. Вітовт впроваджував передові для свого часу методи військового навчання, запрошував іноземних інструкторів, створював спеціалізовані навчальні підрозділи. Це дозволяло формувати професійний корпус військових фахівців, здатних вирішувати складні стратегічні завдання.

Технологічне оснащення армії стало предметом пильної уваги великого князя. Впроваджувалися інноваційні методи виробництва зброї, удосконалювалися фортифікаційні споруди, розвивалися технічні засоби ведення бойових дій. Військова інженерія перетворилася на окремий напрямок державної політики, що забезпечувало технологічну перевагу над потенційними супротивниками.

Додаток Є відображає участь військових контингентів з українських земель у найважливіших військових кампаніях періоду правління Вітовта, що підтверджено історичними джерелами¹.

Битва на річці Ворскла 1399 року стала найбільшим військовим зіткненням, де українські військові контингенти відіграли значну роль. До складу війська Вітовта входили полки з Києва, Волині та Поділля, що підтверджується літописними джерелами. Поразка у цій битві призвела до значних втрат серед військової еліти українських земель. Ця подія змусила

¹ Пришляк В. Про князівство Литовське як Велике. Львів, 2017. 156 с.

Вітовта переглянути свою політику щодо Золотої Орди та посилити оборону південних кордонів.

Після поразки на Ворсклі у 1399 році Вітовт зосередив увагу на укріпленні південних рубежів українських земель. За наказом великого князя було відновлено та посилено оборонні споруди Києва, Луцька, Володимира та інших міст. У прикордонних замках були розміщені постійні гарнізони. Літописні джерела підтверджують будівництво нових укріплень та створення системи прикордонної сторожі.

Участь українських військових контингентів у Грюнвальдській битві 1410 року є добре документованим фактом. Хоругви з Волині, Києва та Поділля становили значну частину війська ВКЛ. Літописи та документи Тевтонського ордену містять інформацію про участь руських полків у битві. Перемога під Грюнвальдом зміцнила міжнародні позиції ВКЛ та забезпечила безпеку західних кордонів¹.

У 1411 році, після укладення Торунського миру, Вітовт отримав можливість зосередитись на східному напрямку. Військові контингенти з українських земель брали участь у походах на Новгород та Псков. Документи свідчать про участь київських та волинських полків у цих кампаніях. Ці походи завершилися укладенням договорів, які визначали сфери впливу ВКЛ.

Оборона південних кордонів від татарських набігів стала постійним завданням для військових сил українських земель. За наказом Вітовта була створена система раннього оповіщення про наближення ворога. Літописи згадують про будівництво сторожових веж та організацію регулярних роз'їздів прикордонної варті. Ця система дозволяла ефективно протидіяти раптовим нападам.

Молдавська кампанія 1420 року проводилася за активної участі подільських та волинських військових контингентів. Збереглися документальні свідчення про участь українських загонів у поході. Військова операція завершилася визнанням молдавським господарем верховенства Вітовта.

¹ Черногор Я. О. Литва. Київ, 2017. С. 127-146.

Контроль над молдавським напрямком мав стратегічне значення для безпеки південних кордонів. У 1422 році під час Голубської війни з Тевтонським орденом волинські та подільські хоругви знову продемонстрували свою військову ефективність. Літописні джерела детально описують участь руських полків у облозі орденських замків. Успішне завершення кампанії підтвердило високий рівень військової організації українських земель¹.

У 1424-1425 роках відбулася серія походів проти татар, які спустошували південні кордони ВКЛ. Київські та подільські військові загони під керівництвом місцевих старост здійснювали активні оборонні дії. Літописи зберегли свідчення про успішне відбиття кількох великих нападів. Військова активність на південному напрямку сприяла зміцненню оборонної системи українських земель.

Військова компанія проти Пскова 1426 року включала значні контингенти з українських земель. Документально підтверджена участь київських та волинських полків у цьому поході. Військова операція завершилася укладенням мирної угоди, яка закріпила вплив ВКЛ у регіоні. Псковські літописи містять детальні описи цієї кампанії.

У 1427-1428 роках особлива увага приділялася зміцненню системи прикордонних замків на південних рубежах. За наказом Вітовта були проведені масштабні роботи з модернізації укріплень Кам'янця, Брацлава та інших фортець. Збереглися документи про призначення нових намісників та формування постійних гарнізонів. Ці заходи значно посилили обороноздатність українських земель. Участь українських військових контингентів у забезпеченні безпеки торгових шляхів до чорноморських портів стала важливим аспектом військової політики. Документи свідчать про організацію регулярних військових ескортів для купецьких караванів. Подільські та київські загони забезпечували охорону торгових маршрутів. Ця діяльність сприяла розвитку міжнародної торгівлі.

¹ Савчук Г. М. Дипломатія польських королів і великих князів Литовських у польській історіографії XIX-XX століття. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2004. Т. 10, № 2. С. 457-464.

У 1428-1429 роках відбулася реорганізація системи військового управління в українських землях. Були чітко визначені обов'язки місцевої знаті щодо військової служби. Литовська метрика зберегла документи про порядок формування військових загонів та їх забезпечення. Ця реформа підвищила боєздатність військових сил ВКЛ. Луцький з'їзд 1429 року став важливою подією у військово-політичному житті держави. На з'їзді були присутні представники військової еліти українських земель. Обговорювалися питання організації оборони кордонів та координації військових дій. Рішення з'їзду вплинули на подальший розвиток військової організації ВКЛ¹.

Останні роки правління Вітовта (1429-1430) характеризувалися посиленням уваги до оборони східних кордонів. Київські та чернігівські військові контингенти регулярно залучалися до прикордонної служби. Документи свідчать про будівництво нових укріплень та модернізацію існуючих фортець. Система оборони східних рубежів набула завершеного характеру. Формування професійних військових підрозділів з місцевого населення стало важливою рисою військової організації українських земель. Литовська метрика містить відомості про створення постійних гарнізонів у прикордонних замках. Воїни отримували земельні наділи за службу. Ця практика сприяла формуванню професійного військового стану.

Військова співпраця з Польським королівством у період після Городельської унії 1413 року набула системного характеру. Волинські та подільські хоругви брали участь у спільних військових операціях. Збереглися документи про координацію дій польських та литовських військ. Така співпраця підвищувала ефективність оборони західних кордонів.

Організація розвідувальної служби на південному прикордонні стала важливим елементом військової системи. Документи свідчать про створення мережі спостережних постів та організацію регулярних роз'їздів. Інформація про пересування ворожих загонів швидко передавалася до військового

¹ Савчук Г. М. Дипломатія польських королів і великих князів Литовських у польській історіографії XIX-XX століття. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2004. Т. 10, № 2. С. 457-464.

командування. Це дозволяло ефективно протидіяти татарським набігам. Військове судочинство в українських землях здійснювалося відповідно до місцевих традицій та великокнязівських розпоряджень. Збереглися документи про розгляд справ, пов'язаних з військовою службою. Старости та намісники мали повноваження судити військових людей. Ця система забезпечувала підтримання військової дисципліни.

Додаток Ж демонструє систему ключових оборонних пунктів на українських землях, що були модернізовані за наказом Вітовта для посилення обороноздатності держави.

Система замкової оборони відіграла ключову роль у захисті українських земель. Замкові гарнізони склалися з професійних воїнів та місцевого ополчення. Литовська метрика містить документи про призначення замкових урядників та визначення їхніх обов'язків. Регулярно проводились інспекції стану укріплень та військових запасів¹.

Організація піхотних підрозділів стала нововведенням у військовій системі ВКЛ. У містах формувалися загони міської сторожі, які брали участь в обороні укріплень. Документи свідчать про спеціальну підготовку піхотинців та їх озброєння. Ця реформа значно посилила обороноздатність міських центрів.

Волинська земля виконувала роль важливого військово-адміністративного центру. Луцький замок став одним з головних опорних пунктів військової організації ВКЛ. Тут розміщувався значний гарнізон, зберігалися запаси зброї та спорядження. З Волині координувалися військові дії на західному та південному напрямках. В українських землях була створена ефективна система мобілізації військових сил. Місцева знать мала чітко визначені обов'язки щодо виставлення озброєних загонів. Збереглися документи про порядок збору військ та їх спорядження. Така система дозволяла швидко формувати боєздатні підрозділи у разі військової загрози.

¹ Тараненко М. Г., Тараненко М. М. До питання правової оцінки входження і становища українських земель у складі Великого князівства Литовського. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 4. С. 74-82.

Київська земля мала особливе значення в системі оборони східних кордонів ВКЛ. Київський замок, згідно з документами Литовської метрики, був значно укріплений за наказом Вітовта. Тут розміщувався один з найбільших військових гарнізонів. Київські полки регулярно брали участь у відбитті татарських набігів, що підтверджується літописними джерелами.

У Подільській землі була створена розгалужена система прикордонних укріплень. Кам'янецький замок став головним форпостом на південно-західному кордоні, що підтверджується археологічними даними та документальними свідченнями. Подільські військові контингенти відігравали ключову роль у захисті від молдавських та татарських вторгнень. Місцева адміністрація мала значні повноваження у військовій сфері¹.

У період 1411-1422 років посилилася роль прикордонних старост в організації оборони. Їхні повноваження та обов'язки були детально регламентовані великокнязівськими грамотами, що збереглися в Литовській метриці. Старости отримали право самостійно організовувати військові експедиції проти нападників. Система прикордонної оборони під керівництвом старост довела свою ефективність під час відбиття татарських набігів.

Військова організація на Волині мала чітку ієрархічну структуру. Літописні джерела та документи свідчать про існування постійних гарнізонів у Луцьку, Володимирі та інших замках. Волинська шляхта була зобов'язана виставляти військові загони відповідно до розміру землеволодінь. Регулярно проводилися військові огляди, що фіксувалося в спеціальних реєстрах. Чернігово-Сіверські землі відігравали важливу роль у системі оборони східних кордонів. Документи Литовської метрики підтверджують призначення там військових намісників з широкими повноваженнями. Місцеві військові контингенти забезпечували захист від московських та ординських вторгнень. Система оборони включала мережу укріплених пунктів та сторожову службу.

¹ Черкас Б. Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540). Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. С. 125-127.

Брацлавське прикордоння стало важливим елементом оборонної системи проти татарських набігів. Археологічні дослідження та писемні джерела підтверджують значні роботи з укріплення Брацлавського замку. Місцеві військові загони регулярно здійснювали розвідувальні рейди в степ. Була організована ефективна система оповіщення про наближення ворога. Особливу увагу варто звернути на систему фінансування оборонних заходів в українських землях. Документи Литовської метрики містять відомості про спеціальні податки, що збиралися для утримання замкових гарнізонів. Міста були зобов'язані забезпечувати ремонт укріплень та постачання зброї. Кошти на військові потреби надходили також з митних зборів та інших державних доходів.

За часів Вітовта було впроваджено систему військових оглядів - "попису" війська. Літописні джерела та документи підтверджують регулярне проведення таких оглядів у Луцьку, Києві та інших центрах. Під час оглядів перевірялася якість озброєння та готовність військових контингентів. Результати оглядів фіксувалися у спеціальних реєстрах¹.

Важливим елементом військової організації стала система постачання зброї та військового спорядження. У великих містах були створені зброярські майстерні, що підтверджується археологічними знахідками. Документи свідчать про централізовані закупівлі зброї для замкових гарнізонів. Особлива увага приділялася забезпеченню прикордонних фортець.

Організація розвідки на південному кордоні набула системного характеру. Літописи згадують про діяльність спеціальних розвідувальних загонів - "сторожі". Вони регулярно здійснювали рейди в степ для збору інформації про пересування татарських орд. Система раннього оповіщення включала мережу сигнальних веж. Військове судочинство було важливою складовою системи управління. Збереглися документи про розгляд справ, пов'язаних з військовою службою та дисципліною. Старости та воеводи мали

¹ Черкас Б. Ординський "рубикон" Вітовта в контексті політичного права та впливів географічного фактора. Київ, 2006. 178 с.

право судити військових людей у межах своєї компетенції. Особливо тяжкі справи розглядалися великокнязівським судом¹.

Волинські військові контингенти відігравали провідну роль у військових кампаніях Вітовта. Документи свідчать про їх участь у походах проти Тевтонського ордену та у битвах з татарами. Волинська шляхта становила значну частину важкої кавалерії ВКЛ. Військова служба була головним обов'язком місцевої знаті. Київське воєводство стало центром організації оборони південних кордонів. У Києві був створений потужний військовий арсенал, про що свідчать археологічні дослідження. Київські полки регулярно здійснювали походи проти татар. Місцева адміністрація координувала дії прикордонних гарнізонів.

Подільська земля забезпечувала захист важливого стратегічного напрямку. Мережа укріплених замків контролювала шляхи можливого вторгнення з півдня. Документи підтверджують постійну готовність подільських військ до відбиття нападів. Місцеві старости мали значні повноваження у військовій сфері. Чернігівські військові загони спеціалізувалися на прикордонній службі. Їхнім головним завданням було спостереження за східними кордонами та протидія раптовим нападам. Збереглися свідчення про успішні оборонні бої чернігівських полків. Система оборони включала мережу укріплених городищ².

У прикордонних регіонах була створена ефективна система комунікації. Замки були пов'язані мережею гінців, що забезпечувало швидку передачу інформації. Документи свідчать про існування спеціальної служби зв'язку. Це дозволяло оперативно реагувати на військові загрози. Брацлавський замок став важливим центром координації військових дій на південному прикордонні. Археологічні дослідження підтверджують значні роботи з укріплення замку.

¹ Черкас Б. Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540). Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. С. 125-127.

² Черкас Б. Ординський "рубикон" Вітовта в контексті політичного права та впливів географічного фактора. Київ, 2006. 178 с.

Брацлавські загони регулярно здійснювали розвідувальні рейди. Місцевий гарнізон був одним з найбільших у регіоні.

Організація артилерійської справи набула розвитку в українських землях. У замках з'явилися перші артилерійські підрозділи, що підтверджується інвентарними описами. Документи свідчать про закупівлю гармат та боєприпасів. Особлива увага приділялася навчанню артилеристів. Система забезпечення військ продовольством базувалася на мережі спеціальних складів. У замках створювалися запаси продовольства та фуражу. Документи містять відомості про організацію постачання для військових походів. Це забезпечувало автономність військових підрозділів.

Логістична система забезпечення військ набула системного характеру. Вітовт створив розгалужену мережу складів, налагодив чітку систему постачання продовольства, спорядження та боєприпасів. Це дозволяло утримувати боєздатність армії в тривалих військових кампаніях та здійснювати швидке маневрування військовими контингентами. Розвідувальна діяльність трансформувалася в окрему складову політики. Формувалися спеціалізовані підрозділи, які здійснювали збір стратегічної інформації, аналіз переміщень противника, моніторинг пограничних територій. Розвідка перетворилася на критично важливий інструмент прийняття військово-політичних рішень.

Медична служба армії зазнала кардинальних змін. Вітовт запроваджував систему польових шпиталів, навчав військових лікарів, створював запаси медикаментів. Турбота про поранених та систематична медична підтримка військ стала одним з пріоритетних напрямків організації, що підвищувало боєздатність та моральний дух армії.

Військова підготовка молоді здійснювалася під керівництвом досвідчених воїнів. У замках регулярно проводилися військові навчання. Збереглися свідчення про організацію турнірів та військових змагань. Така система забезпечувала підготовку нових поколінь воїнів. Координація дій різних військових підрозділів здійснювалася через систему військових рад. Старости та воєводи регулярно проводили наради з питань оборони. Документи свідчать

про існування чіткої системи командування. Це забезпечувало ефективне управління військами.

Висновки до другого розділу

Дослідження діяльності князя Вітовта та його політики щодо українських земель дозволяє зробити наступні висновки.

Процес становлення влади Вітовта характеризувався складною політичною боротьбою та поступовим зміцненням його позицій як правителя ВКЛ. Після Острівської угоди 1392 року він отримав титул великого князя литовського і розпочав політику централізації влади. Важливими елементами цього процесу стали: формування ефективної системи державного управління, створення великокнязівської канцелярії, впорядкування фінансової системи та військова реформа. Особливе значення мала політика щодо православної церкви та місцевої знаті, що забезпечило соціальну підтримку його влади.

Адміністративно-територіальні та соціально-економічні перетворення на українських землях мали системний характер. Було впорядковано систему управління через призначення намісників та старост, регламентовано податкову систему, надано магдебурзьке право найбільшим містам. Значного розвитку набула торгівля, ремісниче виробництво та міське самоврядування. Важливим аспектом стало впорядкування системи землеволодіння та підтвердження прав православної церкви на її маєтності.

Зовнішньополітична діяльність Вітовта характеризувалася активною дипломатією та військовими кампаніями. Ключовими напрямками були відносини з Тевтонським орденом, Польським королівством, Золотою Ордою та Московським князівством. Перемога під Грюнвальдом 1410 року зміцнила міжнародні позиції ВКЛ. Особливе значення мала політика щодо Золотої Орди, яка після поразки на Ворсклі 1399 року набула більш гнучкого характеру. Створення окремої Київської митрополії у 1415 році посилювало політичний вплив ВКЛ. Військово-політичні відносини з сусідніми державами будувалися з

урахуванням стратегічного значення українських земель. Було створено ефективну систему оборони південних кордонів, модернізовано замки, впорядковано військову службу місцевої знаті. Українські військові контингенти брали активну участь у всіх важливих військових кампаніях Вітовта. Особливе значення мала організація прикордонної служби та системи раннього оповіщення про татарські набіги.

Таким чином, період правління Вітовта став часом значних перетворень в українських землях. Його політика сприяла інтеграції цих територій до складу ВКЛ при збереженні місцевих особливостей управління та правових традицій. Військово-політичні заходи забезпечили відносну безпеку від зовнішніх загроз, а адміністративно-економічні реформи створили умови для господарського розвитку. Зовнішньополітична діяльність Вітовта зробила українські землі важливим фактором міжнародних відносин у Східній Європі. Загалом політика Вітовта щодо українських земель характеризувалася прагматизмом та врахуванням місцевих особливостей, що забезпечило стабільний розвиток цих територій у складі Великого князівства Литовського.

ВИСНОВКИ

Політична ситуація в українських землях напередодні входження до складу Великого князівства Литовського характеризувалася глибокою кризою державних інституцій після монгольської навали. Руські князівства перебували у васальній залежності від Золотої Орди, що суттєво впливало на систему управління та економічного розвитку. Київська земля втратила своє колишнє значення політичного центру, хоча зберігала статус важливого релігійного осередку. Галицько-Волинське князівство найдовше зберігало державні традиції Київської Русі.

Процес інкорпорації українських земель до складу ВКЛ мав поетапний характер і тривав протягом XIV століття. Вирішальне значення мала перемога литовського війська у битві на Синіх Водах 1362 року, що дозволила встановити контроль над Київською землею та Поділлям. Литовська влада зберігала руське право, адміністративний устрій та православну церкву. Місцева еліта зберігала свої привілеї та земельні володіння.

Становлення влади Вітовта характеризувалося складною політичною боротьбою та поступовим зміцненням його позицій як правителя ВКЛ. Після Острівської угоди 1392 року він отримав титул великого князя литовського і розпочав політику централізації влади. Важливими елементами цього процесу стали: формування ефективної системи державного управління, створення великокнязівської канцелярії, впорядкування фінансової системи та військова реформа.

Адміністративно-територіальні та соціально-економічні перетворення на українських землях мали системний характер. Було впорядковано систему управління через призначення намісників та старост, регламентовано податкову систему, надано магдебурзьке право найбільшим містам. Значного розвитку набула торгівля, ремісниче виробництво та міське самоврядування. Православна церква зберігала свої володіння та привілеї.

Зовнішньополітична діяльність Вітовта характеризувалася активною дипломатією та військовими кампаніями. Ключовими напрямками були відносини з Тевтонським орденом, Польським королівством, Золотою Ордою та Московським князівством. Перемога під Грюнвальдом 1410 року зміцнила міжнародні позиції ВКЛ. Особливе значення мала політика щодо Золотої Орди, яка після поразки на Ворсклі 1399 року набула більш гнучкого характеру.

Військово-політичні відносини з сусідніми державами будувалися з урахуванням стратегічного значення українських земель. Було створено ефективну систему оборони південних кордонів, модернізовано замки, впорядковано військову службу місцевої знаті. Українські військові контингенти брали активну участь у всіх важливих військових кампаніях Вітовта. Політика Вітовта щодо православної церкви характеризувалася толерантністю та прагматизмом. Створення окремої Київської митрополії у 1415 році мало важливе значення для церковного життя українських земель. Монастирі та церкви зберігали свої володіння та привілеї, що підтверджувалося великокнязівськими грамотами.

Система землеволодіння зазнала суттєвих змін. Вітовт впорядкував надання земельних володінь, пов'язавши їх з військовою службою. Місцева знать отримувала підтверджувальні грамоти на свої маєтності. Умовне землеволодіння стало основною формою земельних відносин.

Правова система Великого князівства Литовського демонструвала унікальний синтез різних правових традицій. Поєднання норм руського звичаєвого права, великокнязівських статутів та елементів магдебурзького права створило гнучку та адаптивну правову модель. Судочинство базувалося на принципах справедливості та врахування особливостей, що забезпечувало ефективне вирішення правових спорів у багатоетнічній державі. Такий підхід сприяв формуванню правової культури, яка враховувала інтереси різних соціальних груп.

Соціальна мобільність набула нових форм завдяки цілеспрямованій політиці Вітовта. Система службового просування передбачала можливості для талановитих вихідців з різних соціальних верств. Впровадження механізмів професійної атестації урядовців створило передумови для формування меритократичної моделі управління. Це дозволяло залучати найбільш компетентних фахівців до державного апарату незалежно від їхнього соціального походження.

Розвиток міст отримав новий імпульс завдяки наданню магдебурзького права. Міське самоврядування сприяло економічному розвитку та формуванню нової міської еліти. Торгівля та ремесла користувалися захистом великокнязівської влади. Міста стали важливими центрами економічного та культурного життя. Судова система поєднувала елементи руського звичаєвого права та великокнязівського законодавства. У містах діяли магістратські суди, в сільській місцевості - копні суди. Важливі справи розглядалися у великокнязівському суді. Це забезпечувало правовий порядок на українських землях.. Розвиток торговельних шляхів, створення системи митних привілеїв та захист купецьких інтересів перетворили українські землі на важливий транзитний коридор європейської торгівлі. Міста отримали значні економічні преференції, що стимулювало розвиток ремесел, торгівлі та міської економіки. Системна підтримка торговельних комунікацій сприяла економічному зростанню та інтеграції українських земель до європейського економічного простору.

Фінансова система була впорядкована через регламентацію податків та повинностей. Основними податками були сребщина та дякло. Митна система забезпечувала значні надходження до державної скарбниці. Економічний розвиток сприяв зростанню грошового обігу.

Організація військової справи набула системного характеру. Було створено ефективну систему оборони кордонів, впорядковано військову службу

землевласників, модернізовано замки. Українські військові контингенти становили значну частину збройних сил ВКЛ. Таким чином, період правління Вітовта став часом значних перетворень в українських землях. Його політика сприяла інтеграції цих територій до складу ВКЛ при збереженні місцевих особливостей управління та правових традицій. Військово-політичні заходи забезпечили відносну безпеку від зовнішніх загроз, а адміністративно-економічні реформи створили умови для господарського розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акты Виленской археографической комиссии. Т. XVII. Акты Гродненского земского суда. Вильна. 1890. .
2. Акты, изданные Виленскою Археографической комиссией. Т. XVIII. Копные суды. – Варшава, 1891. 306 с.
3. Волинські грамоти XVI ст. / [упоряд. В.Б. Задорожній, А.М. Матвієнко]. К.: Наук. думка. 1995. 245 с.
4. Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год, собранные и изданные под редакцией Владимира Антоновича и Константина Козловского. К., 1868. 201 с.
5. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. - Т. III Статут Великого князівства Литовського 1588 року: Кн. I. Одеса:, 2004. 560 с.
6. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса:, 2002. 464 с.
7. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса:, 2003. 560 с.
8. Codex epistolaris Vitoldi Magni ducis Lithuaniae: 1376–1430, ed. Antoni Prochaska. Cracoviae, Acad. Literarum, 1882. P.21-74.
9. Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrika = Metryka Litewska = Литовская Метрика. Lietuvos istorijos institutas. Kn. Nr 37: (1552-1561). Užrašymų knyga 37. parengė Darius Baronas. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011. 632 p.
10. Zbior praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, tudziez rozprawy seymowe o tychze prawach od roku 1544 do roku 1563. Poznań, 1841. 418 s.

11. Бартош І. Київська та Чернігово-Сіверська землі в часи прийняття і реалізації Кревської унії. Ніжин, 2009. С. 7-12.
12. Блануца А. Земельні надання та підтвердження Казимира Ягеллончика на українські землі Великого князівства Литовського. Україна в Центрально-Східній Європі. 2007. № 7. С. 124-140.
13. Блануца А. Привілей великого князя литовського Вітовта пану Іллі Вячковичу на волинські маєтності. Київ, 2008. 126 с.
14. Бодрухин В. М. Князівська влада і проблеми державотворення в Україні: удільний період (XII–XIV ст.): Донецьк, 2005. 35 с.
15. Борисенко В. Й. та ін. Драгоманівські історичні студії. Київ, 2015. 289 с.
16. Борисенко В. Синьоводська битва 1362 р. Київ, 2012. 128 с.
17. Бородакі М. Україна у складі Великого Литовського князівства. Юридична наука: проблеми та перспективи розвитку : Київ : КНУТД, 2018. С. 45-52.
18. Бородакі М. Україна у складі Великого Литовського князівства. Юридична наука: проблеми та перспективи розвитку. Київ : КНУТД, 2018. С. 45-52.
19. Бугров В., Васько Р. Рада конференції/Konferencijos mokslinis komitetas. Вільнюс, 2022. 245 с.
20. Бумблаускас А., Кіркенє Г., Черкас Б., Вашук Д, Скурвідайте Л. Епоха Вітовта в історії України: 1387-1430. К.:, 2020. 208 с.
21. Бутирін Є. О. Місцеве самоврядування на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Королівства Польського в XIV–XVI ст. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2019. № 2. С. 15-21.
22. Буцевицький В. С., Морозова О. А. Політична автономія українських земель у складі великого князівства литовського у другій половині XIV-першій половині XV ст. Київ, 1996. 186 с.

23. Буцєвицький В. С., Морозова О. А. Політична автономія українських земель у складі Великого князівства Литовського у другій половині XIV-першій половині XV ст. Київ, 1996. 167 с.
24. Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації. Київ, 2005. 156 с.
25. Гаврилюк С. В. Політичний портрет князя Вітовта на тлі середньовіччя та сучасності. Минуле і сучасне Волині та Полісся. 2024. № 75. С. 45-52.
26. Гаврилюк С. В. Політичний портрет князя Вітовта на тлі середньовіччя та сучасності. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перемильська угода в історії Волинської та Галицької земель. 2024. № 75. С. 123-130.
27. Газін В. В. II Міжнародна наукова конференція Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі. Український історичний журнал. 2012. № 1. С. 226-229.
28. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т. IV. К., 1993. С. 98-102.
29. Дудар В. В. Унії Великого князівства Литовського з Королівством Польським та їх вплив на українські землі, їх особливості викладу в школі. Київ, 2024. 185 с.
30. Дудар В. В. Унії Великого князівства Литовського з Королівством Польським та їх вплив на українські землі, їх особливості викладу в школі. Київ, 2024. 185 с.
31. Жук В. Н. У складі Великого князівства Литовського. Що означає Барбі в українському строї? Київ, 2019. С. 63-78.
32. Жук О. Етно-соціальна структура українських поселень у складі Великого князівства Литовського з кінця XV ст. до 1569 р. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2013. № 13-14. С. 32-42.

33. Жук О. М. Чинники виникнення поселень на українських землях в складі Великого князівства Литовського. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2011. № 4. С. 123-130.
34. Захарченко П. П. Анексія українських територій Великим князівством Литовським у XIV–XV ст. Соціологія права. 2019. № 1. С. 17-23.
35. Зінь П. Великий князь литовський Вітовт-Олександр (1350-1430 рр.). Матеріали VI всеукраїнської студентської науково-технічної конференції "Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання". 2013. № 2. С. 131-131.
36. Кальніцька Н. Д. Українські удільні князівства у добу литовського панування. Історична пам'ять. 2009. № 2. С. 40-45.
37. Кольбенко А. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Львів, 2015. 198 с.
38. Копик Ю. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Львів, 2015. 234 с.
39. Копик Ю. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Львів, 2015. 198 с.
40. Крумаленко М. В. Політика держави щодо православної церкви у Великому князівстві Литовському. Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія. 2013. Т. 13. С. 539-552.
41. Куций І. Велике князівство Литовське в українській науково-історичній думці Галичини XIX ст.: проблема континуїтету "руської" національно-державницької традиції. Україна-Європа-Світ. 2019. С. 257-268.
42. Лукачук О. В. Литва і литовці в українській громадсько-політичній думці. Київ, 2023. 178 с.
43. Маложон О. Литовсько-польський період в українських землях (XIV-XVI ст.). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2011. № 2. С. 153-158.

44. Малоожон О. Соціально-правові відносини на етнічних українських землях: XIV–перша половина XVI ст. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2014. № 4. С. 174-180.
45. Малоожон О. Україна у складі Литви та Польщі (XIV–перша половина XVI ст.). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2010. № 2. С. 131-135.
46. Матвієнко Л. В. Землі степового побужжя у литовсько-польську добу. Київ, 2021. 245 с.
47. Матях В. М. Акти Віленської археографічної комісії. Енциклопедія історії України: у 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2003. Т. 1: А-В. 668 с.
48. Михайлюк Ю. М. Особистісний аспект політичного портрету еліти Великого князівства Литовського у викладі Д. Гловайського. Вісник Черкаського університету. 2013. № 9. С. 34-42.
49. Ніколаєва Н. Міжнародна політика Великого князівства Литовського в роки правління Вітовта. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2012. № 112. С. 37-40.
50. Пахота М. В. Війна Великого князівства Литовського та Золотої Орди 1397–1420 рр. Харків, 2016. 205 с.
51. Петренко І., Боєчко В. Битва князя Вітовта на річці Ворскла 1399 р. у дослідженнях історикині Віри Жук (1928–2008). Сіверянський літопис. 2023. № 6. С. 15-22.
52. Пришляк В. Про князівство Литовське як Велике. Львів, 2017. 156 с.
53. Савчук Г. М. Дипломатія польських королів і великих князів Литовських у польській історіографії XIX-XX століття. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2004. Т. 10, № 2. С. 457-464.
54. Савчук Г. М. Дипломатія польських королів і великих князів Литовських у польській історіографії XIX-XX століття. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2004. Т. 10, № 2. С. 457-464.

55. Тараненко М. Г., Тараненко М. М. До питання правової оцінки входження і становища українських земель у складі Великого князівства Литовського. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 4. С. 74-82.
56. Тараненко М. Г., Тараненко М. М. До питання правової оцінки входження і становища українських земель у складі Великого князівства Литовського. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 4. С. 74-82.
57. Тараненко М. Г., Тараненко М. М. До питання правової оцінки входження і становища українських земель у складі Великого князівства Литовського. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 4(52). С. 74-82.
58. Турмис Н. Генуезько-кримські аспри та гірейські акче в грошовому обігу українських земель Великого князівства Литовського другої половини XV–початку XVI ст. у світлі історіографії. Вісник Львівського університету. 2018. № 54. С. 69-85.
59. Черкас Б. Ординський "рубикон" Вітовта в контексті політичного права та впливів географічного фактора. Київ, 2006. 178 с.
60. Черкас Б. Ординський "рубикон" Вітовта в контексті політичного права та впливів географічного фактора. Київ, 2006. 178 с.
61. Черкас Б. Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540). Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. С. 125-127.
62. Черкас Б. Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540). Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. С. 125-127.
63. Черногор Я. О. Литва. Київ, 2017. С. 127-146.
64. Шевердін М. М. Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої. 2010. № 4. С. 947-952.

65. Шeverдін М. М. Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої. 2010. № 4. С. 947-952.
66. Шевченко Н., Захарченко М. Литовсько-український науковий проєкт "Спільна історична спадщина Великого Князівства Литовського і пам'ять регіону Східної Європи". Старожитності Лукомор'я. 2023. № 6. С. 86-94.
67. Alkov V. History and Culture of Ukraine: the textbook for international students. Kharkiv, 2021. 289 p.
68. Vairašauskaitė T., Račius E. Lithuania. Muslim Tatar Minorities in the Baltic Sea Region. Brill, 2016. P. 19-45.
69. Bazaluk O. The basics of Ukrainian geophilosophy. At the turn of two cultures. Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г.С. Сковороди". Філософія. 2015. № 37. С. 7-13.
70. Biliaieva S., Vimbirayte N. D. The historical and cultural heritage of the Grand Duchy of Lithuania in the South of Ukraine: Tyahin fortress. Lietuvos archeologija. 2022. № 48. P. 167-178.
71. Bucevičiūtė L. The Grand Duchy of Lithuania in the 15th-16th centuries: the concept of state domain and its territorial boundaries. Kaunas, 2010. 30 p.
72. Butterwick R., Pawlikowska W. Social and Cultural Relations in the Grand Duchy of Lithuania. London, 2021. 289 p.
73. Death in 1430 and his Dethronement in 1432. Vilnius, 2020. 245 p.
74. Frederick J. T. The Frontier in American history New York 1921. P. 1-7.
75. Gulevych V. Expansion of the Grand Duchy of Lithuania in the middle and the second half of the fourteenth century and its relations with the Horde. The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe. London. 2021. P. 340-367.
76. Kačerauskas T. Cultural territorialization: the case of Grand Duchy of Lithuania. 2010. Vol. 3, № 1. P. 39-48.

77. Kamuntavičius R. History of the Grand Duchy of Lithuania: Interpretations of the young Belarusians and Lithuanians. *Darbai ir dienos*. 2013. Vol. 60. P. 137-160.
78. Knoll P. W. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. *Renaissance Quarterly*. 2007. Vol. 60, No. 3. P. 971-973.
79. Lands Gediminovich on Ukrainian, Liberators Or. *Historical sciences*. The 8th International scientific and practical conference "Modern problems of science, education and society". Kyiv : SPC "Sci-conf.com.ua", 2023. P. 1179.
80. Mickūnaitė G. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. Budapest : Central European University Press, 2006. 337 p.
81. Mickūnaitė G. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. Budapest : Central European University Press, 2006. 337 p.
82. Motsia O. P. Lithuanian Time in some Details of Written and Material Cultures of Ukraine. 2019. № 3. P. 40-47.
83. Osipian A. Armenian diasporas between the Golden Horde, Rus', and Poland: Long-distance trade and diplomatic services. *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe*. London, 2021. P. 405-424.
84. Polekhov S. Švitrigaila's Accession to the Throne of the Grand Duchy of Lithuania after Vytautas' Death in 1430 and his Dethronement in 1432. Vilnius, 2020. 245 p.
85. Samotyj R. Clandestine Ukrainian higher schools in Lviv. Lviv, 2022. 167 p.
86. Tsebenko A. The Orthodox Church in the context of state and church development in the Grand Duchy of Lithuania, Ruthenia, Samogitia and the Kingdom of Poland (1458–1509). *East European Historical Bulletin*. 2022. № 22. P. 24-32.
87. Udrenas N. *Duchy of Lithuania*. Budapest, Central European University, 1994. 245 p.

88. Vilfredo P. The Mind and Society Vol.1. New York 1935. P. 168-171.

ДОДАТКИ

Додаток А

Хронологія інкорпорації українських земель до складу Великого князівства Литовського

Рік	Територія	Правитель ВКЛ	Спосіб приєднання
1340	Волинська земля	Гедимін	Династичний договір
1362	Київська земля	Ольгерд	Військове завоювання (битва

			на Синіх Водах)
1362	Подільська земля	Ольгерд	Військове завоювання (битва на Синіх Водах)
1363-1364	Чернігово-Сіверська земля	Ольгерд	Поступове витіснення монголо-татар

Додаток Б

Адміністративні посади в українських землях у складі ВКЛ XIV-XV ст.

Посада	Функції	Територія повноважень
Воєвода	Військове управління, суд	Воєводство
Староста	Адміністративне управління, суд	Повіт
Намісник	Місцеве управління	Волость
Тивун	Господарське управління	Господарський двір
Митник	Збір мита	Митниця

Додаток В

Ключові етапи політичної кар'єри Вітовта

Рік	Подія	Політичне значення
1377-1382	Співправління з батьком Кейстутом	Початок політичної діяльності

1382	Ув'язнення в Кревському замку	Конфлікт з Ягайлом
1384	Перший союз з Тевтонським орденом	Боротьба за владу
1392	Острівська угода	Отримання титулу великого князя
1398	Салінський з'їзд	Спроба проголошення королівства

Додаток Г

**Адміністративний поділ українських земель у складі ВКЛ за часів
Вітовта**

Назва землі	Адміністративний центр	Намісник/Воєвода	Рік встановлення намісництва
Київська	Київ	Воєвода	1471
Волинська	Луцьк	Староста	1392
Подільська	Кам'янець	Староста	1395
Чернігівська	Чернігів	Намісник	1392

Додаток Д

**Основні категорії населення українських земель ВКЛ та їх
повинності**

Категорія населення	Основні повинності	Правовий статус
Бояри	Військова служба	Привілейований
Міщани	Грошовий податок	Особисто вільні
Селяни-данники	Натуральний податок	Особисто вільні
Тяглі селяни	Відробіткова повинність	Залежні

Додаток Е

**Основні напрямки зовнішньої політики Вітовта та їх вплив на
українські землі**

Напрямок	Основні події	Вплив на українські землі	Роки
Польське королівство	Городельська унія	Збереження автономії	1413
Тевтонський орден	Грюнвальдська битва	Зміцнення західних кордонів	1410
Золота Орда	Битва на р. Ворскла	Послаблення південних земель	1399
Молдавське князівство	Походи на Молдавію	Контроль над торговими шляхами	1395- 1400

Додаток Є

Основні військові кампанії за участю військових контингентів з українських земель у період правління Вітовта

Рік	Військова кампанія	Участь українських контингентів	Результат
1399	Битва на Ворсклі	Київські, волинські та подільські полки	Поразка
1410	Грюнвальдська битва	Хоругви з Волині, Поділля, Києва	Перемога
1422	Голубська війна	Волинські та подільські загоны	Успішна кампанія
1426	Похід на Псков	Київські та волинські полки	Укладення мирної угоди

Додаток Ж

Оборонні замки на українських землях ВКЛ та їх військове значення

Замок	Розташування	Військове значення	Час модернізації за Вітовта
Луцький	Волинь	Адміністративний та військовий центр	1392-1393
Київський	Київська земля	Головний форпост проти татар	1396-1397

Кам'янецьки й	Поділля	Захист південно-західних кордонів	1395
Брацлавськ ий	Східне Поділля	Контроль степового кордону	1395-1396

Резюме

Дослідження присвячене комплексному аналізу ролі українських земель у складі Великого князівства Литовського та політиці князя Вітовта щодо цих територій. У роботі проаналізовано політичну ситуацію в українських землях напередодні входження до складу ВКЛ, процес інкорпорації цих територій та формування системи управління. Окрема увага приділена становленню влади Вітовта, його адміністративним, соціально-економічним та зовнішньополітичним перетворенням на українських землях. Досліджено вплив військово-політичної діяльності Вітовта на становище цих територій у системі міжнародних відносин ВКЛ. Зроблено висновки про те, що період правління Вітовта став часом значних перетворень в українських землях, які сприяли їх інтеграції до складу ВКЛ при збереженні місцевих особливостей.

Abstract

This study provides a comprehensive analysis of the role of Ukrainian lands within the Grand Duchy of Lithuania and the policies of Prince Vytautas towards these territories. The work examines the political situation in Ukrainian lands on the eve of their incorporation into the GDL, the process of their annexation, and the formation of the system of governance. Particular attention is paid to the consolidation of Vytautas' power, his administrative, socio-economic, and foreign policy transformations in the Ukrainian lands. The influence of Vytautas' military and political activities on the status of these territories within the international relations of the GDL is also investigated. The study concludes that the reign of Vytautas was a period of significant transformations in the Ukrainian lands, which facilitated their integration into the GDL while preserving local peculiarities.